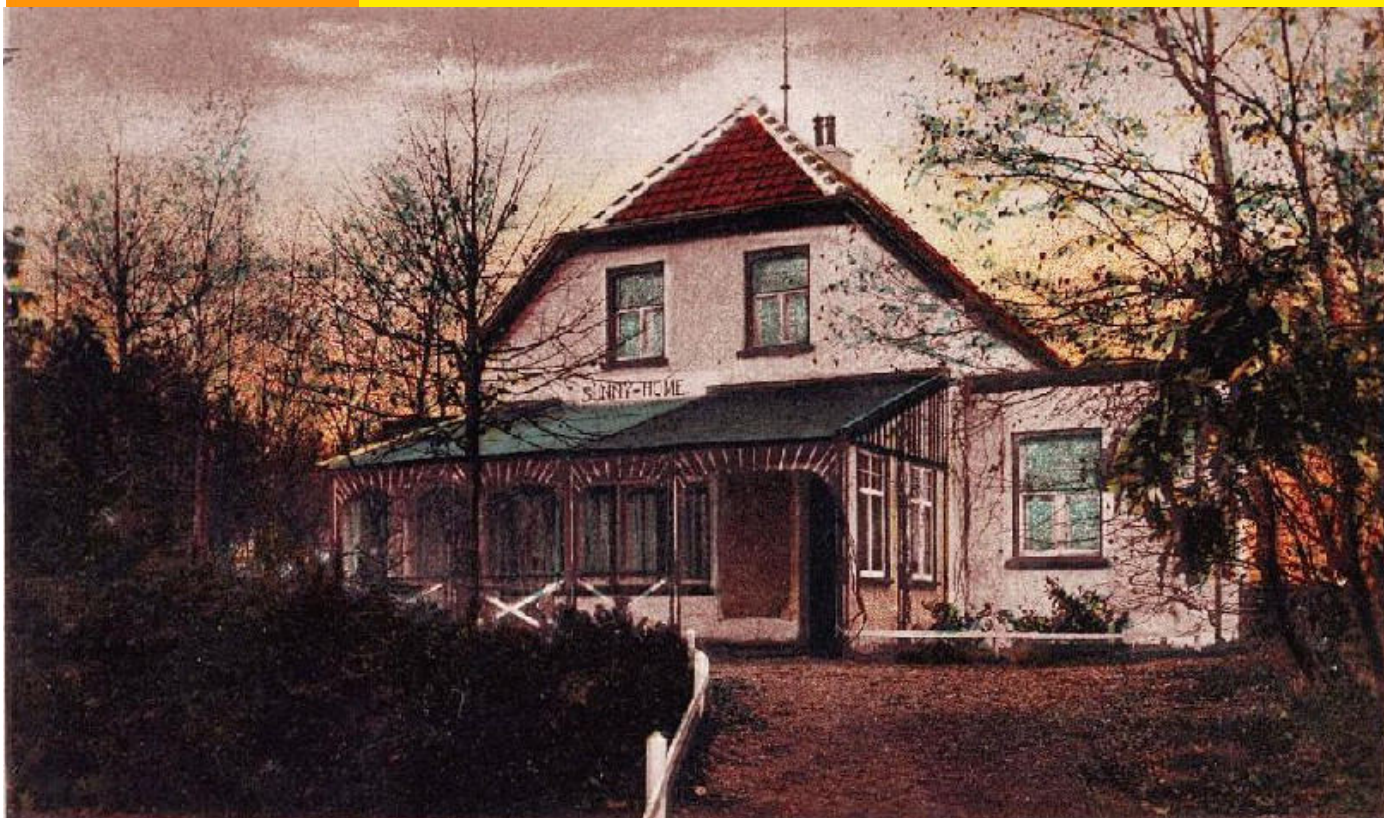

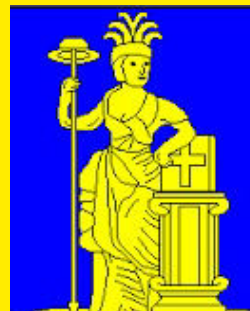

Jaargang 52 / 2024-1

DE ZANDLOPER

Uitgave van de Vereniging Oud Ede
Verschijnt viermaal per jaar

Maatwerk voor elke client

POSTHUMA • SCHUTTE
NOTARIAAT

Molenstraat 11, 6711 AW Ede
0318 651 414

info@posthumaschutte.nl
www.posthumaschutte.nl

OPTIEK SLOOF

Grotestraat 62 Ede 0318 - 640479

info@optieksloof.nl

Voorzijde omslag:

In de jaren 20 van de vorige eeuw fietst de jonge Albert Perdeck door Nederland, gegrepen door de wereldverbeteraars van die tijd. Zo belandt hij in het vegetarisch pension Sunny Home in Ede. Hij is niet de enige die benieuwd is wat daar allemaal gebeurt...

Zie pagina 3.

DE ZANDLOPER

Van het bestuur

Dit jaar bestaat onze Vereniging Oud Ede 100 jaar. Daarom houden we de Algemene Ledenvergadering dit jaar op een zaterdag, 20 april, en wel in de grote zaal van De Bosrand (zie pagina 2). Patty Gonggrijp en Joyce van den Berg hebben in een magazine de ontwikkeling van 100 jaar Vereniging en daarmee die van Ede met een tijdlijn mooi in beeld gebracht. Tijdens de ALV wordt het overhandigd aan de burgemeester en aan onze leden.

Op zaterdagmiddag 25 mei presenteert de Vereniging de film *Respect voor het Verleden. Kijkend naar de Toekomst*, gemaakt door André Hartgers, Joop Topma, en Ben Kolster. De première vindt plaats in Pathé voor genodigden. Natuurlijk worden ook de vrijwilligers van de Vereniging en van het Historisch Museum Ede en de voor de film geïnterviewden uitgenodigd. Helaas is de capaciteit van de zaal in Pathé beperkt; daarom

volgen later naar behoefte voorstellingen voor alle leden van de Vereniging op nog nader te bepalen data en plaats.

In drie weekeinden vanaf 13 juli organiseert het HME samen met de Vereniging in Huis Kernhem een expositie over 100 jaar VOE. Indien mogelijk is een deel van deze expositie vanaf half augustus te zien bij Cultura Erfgoed op de tweede verdieping van Cultura.

Door de jubileumactiviteiten organiseren we in de eerste helft van 2024 geen lezingen en is er dit jaar ook geen excursie. Het bestuur kijkt of er in het najaar wellicht toch nog ruimte is voor een interessante spreker.

De Vereniging is blij met het ambitiedocument dat Mirjam Blott van de Culturele Zaak in opdracht van het Historisch Museum Ede en met steun van de gemeente Ede heeft

Uitgave van de Vereniging Oud Ede jrg 52 -- maart 2024

Algemene Ledenvergadering 2024	2
Vegetarisch pension Sunny Home	3
De familie Bussink en Ede	11
In Memoriam Carel Verhoef	14
Rond de Maanderdijk	23
Schenkeningen	31
Colofon	31

Nieuwe leden

De heer A. de Bruin , Ede
De heer A. Heij, Ede
Mevrouw F. Akerboom , Ede
De heer F. van Oorspronk te Ede
De heer R van Ekeris te Otterlo.

opgesteld. Op 1 februari heeft HME-voorzitter Henk Beukhof het document gepresenteerd aan wethouder Karin Bijl. Het document staat op de website van het HME. De Vereniging hoopt van harte dat dit de start kan zijn van de route naar een Museum Ede.

Naast de feestelijke voorbereidingen werkt de Vereniging ook aan de 'gewone' verenigingszaken. Gelukkig is de zoekfunctie voor De Zandlopers hersteld en kan met trefwoorden worden gezocht of ergens een verhaal over is geschreven. Bijvoorbeeld onder het zoekwoord Openluchttheater vindt u in De Zandloper 2010-3 de geschiedenis van onze Eder Kuil.

De Werkgroep Monumenten, omgedoopt tot *Werkgroep Erfgoed*, heeft begin dit jaar samen met Heemschut Gelderland en de betrokken molenaars een zienswijze bij het College van B&W ingediend over het gevaar dat de Keetmolen bedreigt als er binnen 100 meter van de molen te hoog wordt gebouwd. De zienswijze staat op onze website.

Simon van de Pol, voorzitter

Algemene Ledenvergadering 2024

De ALV wordt gehouden op zaterdagmiddag 20 april in De Bosrand. In verband met de niet-onbeperkte ruimte in de zaal is het noodzakelijk om u van te voren aan te melden. Aanmelden kan telefonisch: 06-348 67 627.

De stukken behorend bij deze agenda zijn vanaf 13 april in te zien in het HME-kantoor (Cultra, tweede verdieping) en op onze website www.oudede.nl. Ter vergadering zijn de stukken in beperkte oplage beschikbaar en worden ze bovendien geprojecteerd.

Inloop 13:30 uur, begin 14:00 uur

1. Opening en mededelingen.
2. Goedkeuring verslag Algemene Ledenvergadering van 12 april 2023.
3. Goedkeuring jaarverslag 2023.
4. Verslag van de kascommissie.
5. Goedkeuring jaarrekening 2023 en décharge van het bestuur.
6. Vaststelling begroting 2024.
7. Benoeming kascommissie 2025.
8. Contributie: voorstel € 20,- in 2025.
9. (Her)benoeming bestuursleden.
10. Rondvraag en sluiting van de vergadering.

Pauze

Vanaf 15:00 uur feestelijke voortzetting met onder andere de presentatie van het jubileum-magazine aan de burgemeester.

Vegetarisch pension Sunny Home

Dick Kranen

Sunny-Home, Zonneoordlaan 17 (foto omstreeks 1920, Gemeentearchief Ede 43499)

In *Nakend op de fiets*, verschenen in 1967, beschrijft Albert Perdeck (1884-1973) hoe hij in zijn jonge jaren, rond 1910, gegrepen werd door de ‘wereldverbeteraars’ van zijn tijd. In hun wereldje waren hoofddeksel en voetbedekking als zijnde ‘anti-natuurlijk’ afgezworen. In die tijd droeg iedereen, van jong tot oud, een pet of een hoed, en blote voeten waren beslist not done. Toen Perdeck als ‘aankomend natuurmens’ zonder pet of hoed en met blote voeten in zijn sandalen, maar verder volledig aangekleed, door Rotterdam fietste, werd hij uitgescholden door een stel fabrieksmeiden: ‘Hédaar, klootzak! Mot je nakend op je fiets zitten!’

In *Nakend op de fiets* wordt ook een verblijf in het *Vegetarisch Pension Sunny Home* in Ede beschreven. Dit stond aan de Van Peurseweg in de Doesburgeruurt bij Ede. Sinds 1924 heet de Van Peurseweg *Zonneoordlaan*.

De auteur beschrijft zijn toenmalige bewondering voor de grote ‘geesten’ van zijn tijd. Zo komen in zijn boek - korter of langer besproken - figuren langs als Leo Tolstoy, Henri David Thoreau, Frederik van Eeden, Felix Ortt en Domela Nieuwenhuis, stuk voor stuk grote namen rond het jaar 1900.

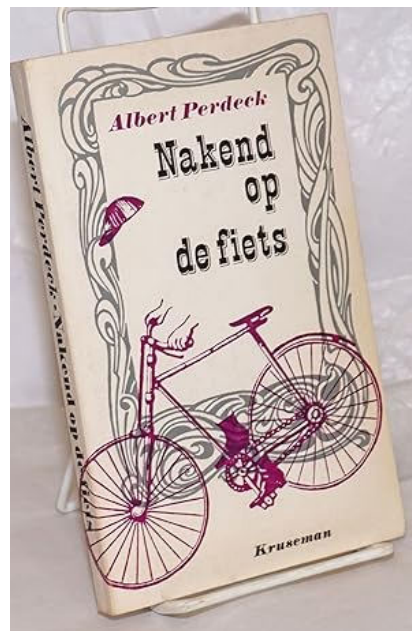
De ideeën van Thoreau hebben grote betekenis gehad voor de stichting van de *Kolonie Walden* bij Bussum (1898-1907), terwijl de *Kolonie van de Internationale Broederschap* (1900-1911) bij Blaricum sterk door Tolstoy was gemotiveerd.

De twee koloniën

Beide koloniën was geen lang en succesvol leven beschoren. In 1907 heeft dr. Frederik van Eeden zijn stichting te Walden bij Bussum opgegeven. Na de opgedane ervaringen heeft hij zich op de meest krasse wijze uitgelaten over het onmogelijke van zijn pogingen. Hij wilde een gemeenschap - een laboratorium - stichten, om van daaruit een andere, betere samenleving te kunnen stichten. Helaas was dat totaal mislukt. De mensen waren hem erg tegengevallen.

De kolonie bij Blaricum had een meer Tolstoyaans en zwevend-religieus karakter. Een aantal moderne predikanten trad toe. Eén hunner, ds. Kylstra, heeft op een bijeenkomst van moderne theologen, een boekje opengegaan over deze stichting.

Elf jaren daarvoor had hij zijn pastorie vaarwel gezegd om in de kolonie, naar hij hoopte, een rijker leven, te vinden. Al na vier jaren nam hij, teleurgesteld in het kolonieleven, afscheid. Hij was niet de enige. Ds. Van Veen uit Dokkum liet zich in zijn ontgoocheling veel sterker uit, en verklaarde, dat hij in de kolonie *'gebrek aan liefde en inschikkelijkheid had ervaren. 't Was er een warboel'*, en daarom was hij vertrokken (Tilburgse Courant, 15 september 1910).

Er waren meer nieuwe ontwikkelingen die in die tijd opkwamen, zoals het *vegetarisme*. De *Nederlandse Vegetariërsbond*, werd op 30 september 1894 door A. Verschoor uit Rotterdam opgericht. Het streven van de bond was *'iedereen laten proeven van de geheimen van de vegetarische keuken'* en *'mensen en bedrijven helpen bij hun keuze voor lekker, gezond en bewust vegetarisch eten.'*

Ten einde de vegetarische idealen ruimer bekend te maken, werd er een brochure verspreid waarin het vegetarisme op hygiënische en ethische gronden uit de doeken werd gedaan. Op de achterzijde van het aanmeldformulier bevond zich een invulformulier voor nieuwe leden met de volgende tekst:

'Ondergeteekende verklaart gedurende jaar/maanden eene vegetarische voeding, bestaande uit producten uit het plantenrijk met of zonder toevoeging van eieren, melk, boter en kaas, doch met uitsluiting van alle vleesch, visch en gevogelte, te hebben gevolgd.'

'Tevens verklaart hij/zij zich in principe bereid, om zich bij eenen eventueelen Nederlandschen Vegetariërs-Bond aan te sluiten, om met dit lichaam als 'Lid' samen te werken tot verspreiding van de kennis der grondgedachten, welke in de vegetarische leer en het vegetarisch dieet liggen opgesloten.'

Personen betrokken bij het vegetarische pension Sunny Home in Ede (1906-1916)

1. **Albertje Kofman**, geb. 22 januari 1881 te Enkhuizen, huwt (I) met Gerrit de Jong op 21 juni 1906 te Amsterdam, scheiding op 2 december 1910 te Amsterdam. Huwt (II) op 4

mei 1912 met Pieter Keetbaas. Huwelijk ontbonden door zijn overlijden op 19 juli 1912. Huwt (III) te Utrecht met Arie Coenraad Bellaart, op 7 september 1916. Albertje overleed op 9 november 1920 te Zeist.

2. **Gerrit de Jong**, boekhouder, geb. 27 januari 1883 te Amsterdam. Volgens het Bevolkingsregister vestigt hij zich op 7 maart 1906 in Ede, komend van Barneveld. Op 13 september 1910 vertrekt hij naar Amsterdam.

3. **Pieter Keetbaas**, geb. Hoogkarspel op 31 augustus 1883, vestigde zich op 8 november 1911 in Ede, trouwt op 4 mei 1912 met Albertje Kofman. Huwelijk ontbonden door overlijden op 19 juli 1912 te Ede.

Notariële akte

Uit akte nr. 320 d.d. 17 februari 1906 blijkt dat er door Karel Bernard Schuurman geld wordt geleend van Dirkje Jochemsent ten behoeve van 'een nieuw gebouwd huis, kad. Sectie A, nr. 578.'

Aanvraag eerste bouwvergunning

Op 24 april 1906 verzoeken Karel Bernard Schuurman als huidige eigenaar en Gerrit de Jong als aankomende eigenaar, hun vergunning te verlenen voor de bouw van een woning op het perceel sectie A nr. 594. De vergunning wordt verleend op 26 april.

Koopakte

Op 21 mei 1907 koopt Gerrit de Jong van Karel Bernard Schuurman een nieuw gebouwd huis en verdere getimmerten, samen ter grootte van 2.71,10 ha. De koopprijs bedraagt f 2.600. Dit bedrag wordt voldaan door een contante betaling van f 1.000, terwijl het restant ad f 1.600 tegen een rente van 4¼ % hypothecair wordt geleend van Mejuffrouw Dirkje Jochemsent, landbouwster te Lunteren.

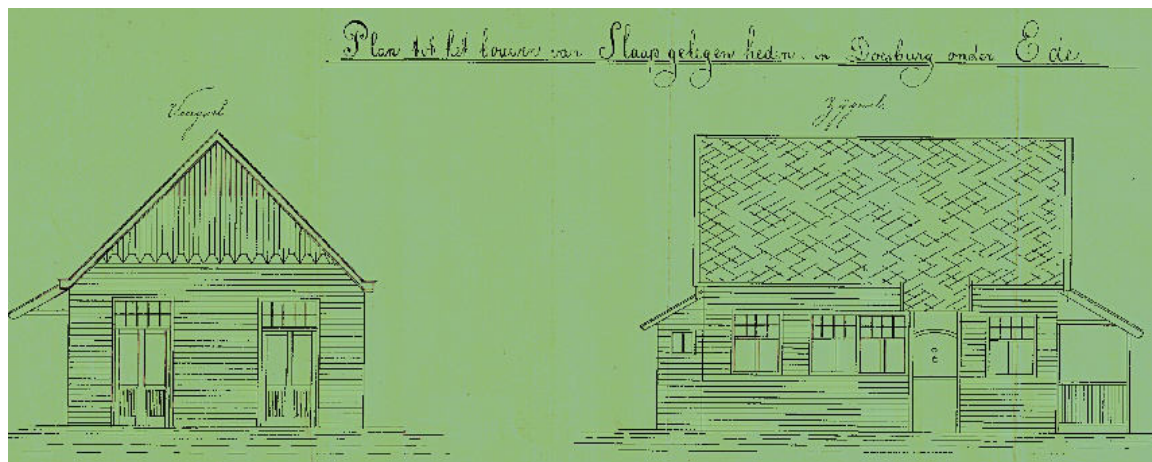
Vooraanzicht nieuw te bouwen woning. (onderdeel van bouwaanvraag d.d. 24 april 1906, nr. 1906B0399)

Tweede aanvraag bouwvergunning

De gebouwde woning blijkt 'te klein om de zomergasten te bergen'. Daarom werd er op 21 april 1908 weer een bouwaanvraag ingediend.

Deze keer betreft het een bijgebouw, gelegen op 50 meter afstand van de bestaande woning. *'De bedoeling is de vertrekkende uitsluitend als slaapkamers te bezigen.'* *'Stookplaatsen worden er, teneinde het gevaar voor brand tot het uiterste te beperken niet aangebracht.'* De wanden zullen bestaan uit 2½ cm dikke planken terwijl de fundering van steen zal zijn. Het dak wordt met pannen gedekt. Er komt geen bovenverdieping.

Dan vraagt Gerrit de Jong zich af of er een vergunning nodig is voor het plaatsen van *lighutjes* voor een of twee personen. Deze hutjes zijn bestemd voor pas herstellende zieken of overspannen personen die een rustkuur moeten volgen, en wel zoveel mogelijk in de open lucht. Een voorbeeld in deze geest zijn de lighalletjes zoals Het Groene Kruis aan haar leden in bruikleen verstrekt. De vergunning wordt verleend op 24 april,

Plan voor het bouwen van slaapgelegenheden (onderdeel van bouwaanvraag d.d. 18 april 1908, nr. 1908B0635); er waren 5 slaapkamers gepland.

Lening o/g, akte nr. 219

Op 15 juni 1908 leent Gerrit de Jong *f* 1.000 van Aalbert Willemsen. Zekerheid: hypotheek op 2 huizen met erf, tuin en veldgrond, heide en weg te Doesburg, kadastraal Sectie A nrs 578 en 606. Op 21 mei 1907 is het oudste huis gekocht.

Testament, akte nr. 407

Op 11 november 1909 benoemt Gerrit de Jong zijn echtgenote Albertje Kofman tot zijn enige erfgenaam.

Scheiding en deling

Via akte nr. 481 d.d. 6 december 1911 wordt de verdeling van de eigendommen en de schulden beschreven. Het komt er op neer dat Albertje Kofman alles overneemt en Gerrit de Jong uitkoopt voor een bedrag van *f* 1.432,61.

Herroeping testament

Door middel van akte 482 herroept Gerrit de Jong op 6 december 1911 zijn eerdere testamenten.

Huwelijk Pieter Keetbaas en Albertje Kofman

'Op heden 4 mei 1912, compareerden voor mij Ambtenaar van de Burgerlijken Stand der Gemeente Ede, Provincie Gelderland, in het huis gelegen in de buurtschap Doesburg alhier, gemerkt Wijk Ec 15a en zulks wegens ziekte van den bruidegom, Pieter Keetbaas, oud 28 jaren, zonder beroep, geboren te Hoog Karspel en wonende te Ede, voor minder dan 6 maanden te Amsterdam, meerderjarige zoon van Teunis Keetbaas, overleden en van Trijntje Elisabeth Donkers, zonder beroep, wonende te Amsterdam en Albertje Kofman, gescheiden echtgenote van Gerrit de Jong, oud 31 jaren, van beroep pensionhoudster, geboren te Enkhuizen en wonende te Ede, meerderjarige dochter van Rijkens Kofman en van Klaasje Roosendaal, beiden zonder beroep, wonende te Enkhuizen.' Etc.

Na alle bouwactiviteiten zag Sunny-Home aan de Van Peursumweg er zo uit.

Het pension

Mogelijk zijn er vóór alle bouwplannen waren gerealiseerd wel gasten in het huis ontvangen, maar toen het bijgebouw eind 1908 klaar was, kon er geadverteerd worden. In januari 1909 wordt de eerste advertentie geplaatst

Vegetarisch Pension Sunny-Home
EDE (GELD.)
Heerlijk vrij gelegen op de heide
aan bosch en heuvels.
Luchtbad. Billijke prijzen.
Ook Winterpension.
BERTHA DE JONG—KOFMAN.

De oudste advertentie in het blad 'Vrede', januari 1909

Wegens vertrek TE KOOP aangeboden
het druk bezochte Vegetarisch Pension
Sunny Home te Ede
met gedeeltelijke installatie.
Koopsom billijk.
Te bezichtigen na vooraf den wensch
daartoe te kennen gegeven te hebben aan
G. DE JONG, van Persijnstraat 2, Amers-
foort. (149-13)

Vegetarische Bode van 1910/10

Zoals in de volgende advertentie in de VG is te zien, blijkt Gerrit de Jong in oktober 1910 niet meer bij Bertha Kofman te wonen.

De scheiding wordt een jaar later uitgesproken. Bertha heeft er dus waarschijnlijk een jaar alleen voor gestaan.

Eind 1911 vindt de scheiding plaats, maar nieuw geluk lijkt in aantocht.

In mei trouwt Bertha met Pieter Keetbaas. Ten tijde van de huwelijksluiting is hij al ziek. (Zie akte hiervoor)

Op 19 juli daaropvolgend overlijdt Pieter.

In diezelfde periode brengt Albert Perdeck, de schrijver van *Nakend op de fiets*, een bezoek aan Pension Sunny Home. Hij beschrijft op de pagina's 81-92 zijn ervaringen in Ede, ik citeer:

"Enigszins gebukt onder het effect dat mijn zo goed bedoelde uiterlijk sorteerde, voelde ik grote opluchting toen ik op de tweede of derde dag van mijn Gel-

derse tocht, tegen het vallen van de avond het eigenlijke doel bereikte.

Volgens de mij verstrekte lectuur zou ik daar de vegetarische gemeenschap vinden, die geheel uit geestverwanten bestond: socialisten, anarchiste, spiritisten, reinleven-mensen, theosofen en naturalisten. Kortom een miniatuur-maatschappij van de toekomst, waar een Tolstoy, een Annie Besant en een Waldo Trine het hadden gewonnen. Het was de eerste maal in mijn nog korte bestaan dat ik op eigen houtje naar zo iets als een vakantieoord toog, en ik weet nog best hoe onzeker ik mij begon te voelen.

Moest ik mij, om toegelaten te worden, bij de eigenares aankondigen als een pas bekeerde Tolstoyaan? Of als zoeker naar de Waarheid?

En indien men mij vroeg of ik tot de vleeseters of tot de planteneters behoorde, wat kon ik dan antwoorden?

Ik wist dat je een jaar lang geen vlees mocht hebben verorberd, aler men je als lid van de Vegetariërsbond toe kon laten. In dit opzicht stond ik nog vrij wankel

Ik vermande mij zo goed als ik kon, toen ik in de schemering het stuk heide naderde, waar zich Sunny-Home moest bevinden. Het lag even buiten het dorp Ede, in de Doesburgerbuurt, en bleek uit een stenen villa te bestaan met een aantal houten huisjes, die er op enige afstand vandaan verspreid omheen lagen.

Geen hekken of andere afscheidingen, en zo geraakte ik nog vrij onverhoeds te midden van een groepje mannen en vrouwen die, liggend op de grond of kalm rond drentelend van de zonsondergang schenen te genieten. [..]

Ik voelde mij al gauw thuis tussen al deze hartelijke mensen, die mij, een blaag als ik toch in hun ogen moest zijn, zo ongedwongen in hun midden hadden ontvangen.

De open ligging waardoor iedereen die daar zin in had het terrein kon betreden - hetgeen, naar ik hoorde, in overeenstemming met de overtuiging van de meeste gasten was - bleek natuurlijk het bezwaar te hebben dat ongewijden er vrijelijk konden rondneuzen, zodat het niet verwonderlijk was dat er onder de boerenbevolking allerlei geruchten waren gerezen over die nieuwlichterij, daar, vlak onder de rook van hun hofsteden.

Wat had dat te betekenen, al dat blote gedoe, die rare losse japonnen van de vrouwen en dat ge-

Albert Perdeck (1888-1973)

Nederlands dichter en criticus Studeerde Engelse taal- en letterkunde; publiceerde een schoolboek over Engelse literatuur, alsmede kritieken en studies over moderne Angelsaksische auteurs.

Onder ps. Chris van der Weye liet hij twee dichtbundels verschijnen (*De groene deur*, 1938; *Het blijvende*, 1944). Navrante herinneringen en beschouwingen, gebaseerd op een jeugd in Duitsland en een jarenlang verblijf in Argentinië, vormden de grondslag van *Nakend op de fiets* (1967) en *Wie verder gaat wordt doodgeschoten* (1968).

Vegetarisch Pension „SUNNY HOME” EDE (Gelderland),

rustig en vrij gelegen op de heide, bij
bosch en heuvels, circa 5 minuten van
de halte Doesburgerbuurt. (48-17)

Luchtbad. Frissche kamers.

Prijs f 2.40 per dag.

Bertha Keetbaas-Kofman.

Blijft den geheelen winter geopend.

Vegetarische Bode van 1915/10

daas over socialisme en anarchisme, wanneer je een praatje met ze probeerde te maken. Vertoonde zich hier niet datgene waartegen de dominee steeds waarschuwde, het verderf, het werk des duivels? [...] Het was [...] opvallend hoe de boerenstand 's zondags, na de kerkgang, juist in onze buurt moest gaan wandelen, mannen en vrouwen, maar toch vooral mannen. Dan werd tersluiks naar de blote enkels van onze vegetarische zusters gekeken, het enige onderstuk dat de rokken van die dagen, ook bij de 'vrije' vrouwen, te bekijken lieten. [...]

Een paar van onze dames bezaten een fiets, en als zij daarop de omtrek verkenden, wilde het wel eens gebeuren dat een toeschouwer een glimp van blote kuitten kon opvangen. Zulk een 'bloot feit' verschaftte een gegronde reden om op luide toon zedelijke en zelfs godsdienstige commentaren te uiten. Want hier werd dubbel aanstoot gegeven: de blote benen en het fietsen op zondag!

Maar de grootste verontwaardiging betrof het 'natuurbad', het lucht-licht-en-water- bad, naar het idee van 'dominee' Kneipp¹.

Onder 'terug tot de natuur' werd ook de 'naaktcultuur' verstaan, het beoefenen van sport en spel zonder de overlast van kleding. Echt naakt was het nauwelijks, al was het 'nakender' dan wat die fabrieksmeiden in Rotterdam eronder hadden verstaan.

Bij Sunny Home beschikte men over een eigen stukje heide, netjes door een schutting aan nieuwsgierige boerenogen onttrokken. Maar het was die schutting die even irriterend werkte als de bekende rode lap op een Spaanse stier.

Uit de opmerkingen van leveranciers, was onze goede gastvrouw tot de conclusie gekomen dat er over haar natuurbad het meest geroddeld werd.

De hele buurt was ervan overtuigd dat er zich daar iets ongehoords afspeelde: Je kreeg er van buiten af niets van te zien, maar wat vond daar binnen plaats?

Was het allemaal wel zo onschuldig!

De ruimte was door een flinke afscheiding in tweeën gedeeld, waar alles ongemengd zijn beloop had. De outillage bestond uit niets meer dan een pomp en een emmer.

Verder ging het om drie soorten bad: een zonnebad, een luchtbad en een waterbad. Bezoekers vielen steeds in twee groepen uiteen. Daar waren in de eerste plaats de wezenlijke zieken, die langs deze weg verlichting van hun kwalen hoopten te vinden.

De tweede groep bestond uit de nieuwlichters, de progressieven, die via een vegetarische leefwijze, desnoods van tijdelijke aard, contact met de Harmonie van het Oneindige zochten.

In een draaibaar huisje aan de rand van het terrein had een tb-lijder een tijdelijk onderkomen gevonden, een tengere bleke jongeman zonder geld of inkomen, die door de pensionhoudster werd verzorgd en verpleegd. Wij brachten veel tijd in elkaars gezelschap door. Hij leefde in het vaste vertrouwen dat alleen de 'natuurgeneeswijze' hem van zijn kwaal kon verlossen.

¹ Sebastian Kneipp (1821-1897) was een Beiers katholieke priester en één van de grondleggers van de natuurgeneeskunde. Hij is vooral bekend om de door hem ontwikkelde 'Kneippkuur': een vorm van hydrotherapie, die op verschillende manieren gebruik maakt van water, temperatuur en druk.

Toen onze gastvrouw mij, kort na mijn verblijf, van zijn overlijden verwittigde, vernam ik voor het eerst dat zijn arts hem van het begin af aan had opgegeven."

Tot zover Albert Perdeck.

Ik heb het sterke vermoeden dat het bij de hierboven genoemde patiënt om Pieter Keetbaas, de echtgenoot van Bertha Kofman gaat. Het huwelijk werd gesloten op 4 mei en duurde nauwelijks 2½ maand; hij overleed op 19 juli. Ook het feit dat het huwelijk wegens ziekte van de bruidegom thuis werd gesloten, wijst in die richting.

Spoorwegovergang aan de Zonneoordlaan. Hier was destijds de halte Doesburgerbuurt. De halte is opgeheven en het wachthokje is gesloopt (1980, Coll.Hartgers, Gemeente Ede).

Het verdere verloop

Op de website zonneoord.nl is de beknopte geschiedenis van Zonneoord vanaf 1910 te vinden.

Er blijkt op enig moment een misvatting te zijn ontstaan over de beginjaren - tot 1916 - van Sunny-Home, toch het prille begin van het latere Zonneoord. De oorzaak blijkt uit dit artikel: er is niet eerder onderzoek gedaan naar het ontstaan en de eerste jaren van Sunny-Home.

Verkoop Sunny-Home, akte nr.157

Op 15 mei 1916 werd Sunny-Home verkocht aan de Centrale Vereniging voor Gezondheids Kolonies voor Zwakzinnigen te Utrecht. Het verkochte onroerend goed betrof twee kadastrale nummers t.w. Sectie A nr. 606:

- Twee woonhuizen met luchtbaden en verdere getimmeren
- Erven en tuin, veldgrond, heide en weg
- Met een oppervlakte van 2 ha en 40 ca.

Het andere kadastrale nr. 578 besloeg 49 a en 60 ca.

Bij elkaar bedraagt de oppervlakte dus 2.50.00 ha. terwijl op de aankoopakte een oppervlakte wordt vermeld van 2.71.10 ha. De overdrachtsprijs bedraagt f 5.500.-

Bronnen

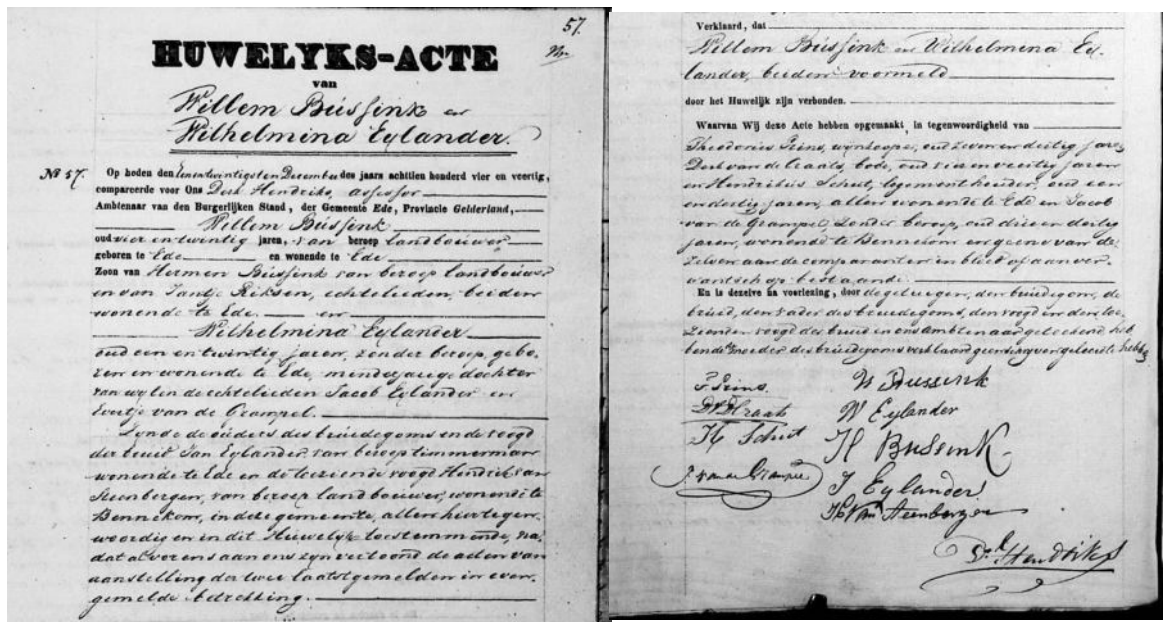
- **Albert Perdeck, Nakend op de fiets (1967)**
- **Frans van Oort, Zonne-oord, een koloniehuis op het platteland, De Zandloper 2004/2**
- www.archieval.nl
- www.zonneoord.nl
- www.delpher.nl

Sunny Home, afbeelding op een asbak (Collectie Vereniging Oud Ede)

De familie Bussink en Ede

Marijke de Wolf

Deel van de huwelijksacte van Willem Bussink en Wilhelmina Eijlander, gehuwd te Ede op zaterdag 21 december 1844. Ondertekend door onder anderen W. (Willem) Bussink, bruidegom, W. (Wilhelmina) Eijlander, bruid, H. (Hermen) Bussink, vader van de bruidegom, J. (Jan) Eijlander, voogd en neef van de bruid, H. (Hendrik) van Steenberg, toeziend voogd van de bruid.

Het was een koude heldere zaterdag, de 21ste december van het jaar 1844. In de *Ambtskamer* (er was nog geen officieel gemeentehuis) van het logement *De Posthoorn* aan de Dorpsstraat in Ede had zich een feestelijk gekleed gezelschap verzameld, de mannen in hun goede pak, de vrouwen in hun beste jurk en een witte knipmuts.

Op 8 en 15 december had de huwelijksaankondiging al buiten aangeplakt gehangen en nu was het zover: De 24-jarige **Willem Bussink** ging trouwen met de drie jaar jongere **Wilhelmina Eijlander**.

De hele familie was er, de ouders van de bruidegom, vader Harmen Bussink en moeder Jantje Rixsen, de broers van de bruidegom Rik en Cornelis en zijn zussen Heintje en Jenneke. Ook waren aanwezig de drie zussen van de bruid, Catharina, Cornelia en halfzus Gerritje. En neef Jan Eijlander was er, met zijn vrouw Aaltje.

De ouders van bruid waren er niet bij. Moeder Evertje was al jong gestorven, Wilhelmina was toen nog maar zeven jaar oud. En vader Jacob Eijlander was afgelopen mei overleden. Maar hij zou zeker zijn goedkeuring gegeven hebben aan het huwelijk. Jacob Eijlander en Harmen Bussink kenden elkaar goed, waardeerden en vertrouwden elkaar.

Toen Jacob in 1842 zijn testament maakte, benoemde hij zijn neef en oomzegger Jan

Eijlander als voogd over zijn dochters in geval hij zou komen te overlijden, voordat de meisjes 23 jaar oud zouden zijn en daarmee meerderjarig. Harmen Bussink noemde hij als *'vervangend voogd'*.

'Ik stel en benoem ingevalle een of meer der mijner voormelde geïnstitueerde Erfgenamen (zijn vier dochters) op mijn overlijden nog minderjarig mogt of mogten zijn, tot voogd met alle daartoe vereischte magt, mijnen neef Jan Eijlander, Timmerman, wonende ten mijnen huize, en bij zijn overlijden Harmen Bussink, Bouman, wonende op de Ginkel onder Ede en zulks met uitsluiting van allen die zich eenig gezag over mijne voormelde minderjarige kinderen zouden willen aanmatigen.'

Er lag al een stapel papieren klaar, de huwelijksbijlagen: geboorte-extracten van bruidegom en bruid, de dood-extracten van de vader en moeder van de bruid en van haar vier grootouders. Ook lag er de verklaring dat de bruidegom voldaan had aan de dienst der Nationale Militie, hij *'behoorde tot de ligting van den jare 1839'*.

Een uitbundig feest zal het niet geweest zijn, maar mogelijk bleef het gezelschap toch een poosje bijeen in De Posthoorn om samen met het jonge paar het glas te heffen en hen veel geluk te wensen.

Willem en Wilhelmina bleven in Ede wonen. Willem nam als oudste zoon het boerenbedrijf van zijn vader over en bleek bovendien een goed bouwman én handelaar te zijn. Ook was hij actief in de kerk; hij was in Ede een van de leidende figuren die in 1886 meegingen met de Doleantie.

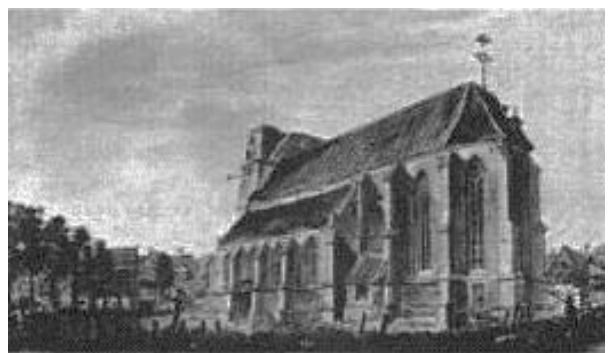
Ze kregen samen acht kinderen, zeven zonen en een dochter. Vier jongens overleden al vroeg. De broers Harmen, Jan en Jacob en zus Everdien erfden de ondernemingszin van hun vader en beide grootvaders.

Harmen werd koopman en winkelier, Jacob werd succesvol wijnhandelaar en dreef een slijterij. Na het overlijden van vader Willem trouwde Everdien in 1901 met Pieter Dekker, een welgesteld bouwman in Rhoon. Jan werd koopman en trok naar Twente waar hij handelde in varkens voor de export. Later begon hij in Delden een slachterij. In Delden ontmoette hij Maria Krooshof. Jan Bussink en Maria Krooshof werden de ouders van mijn moeder Wilhelmina.

De Bussinks uit Ede

Het verhaal van de Edese familie Bussink begint in de Achterhoek. We lezen daar over **Wilm Bussink** en **Hendersken Geessink**, die op 27 november 1740 hun eerste kind, Willemina, laten dopen in de oude Laurentiuskerk in Varsseveld. Samen kregen ze negen kinderen.

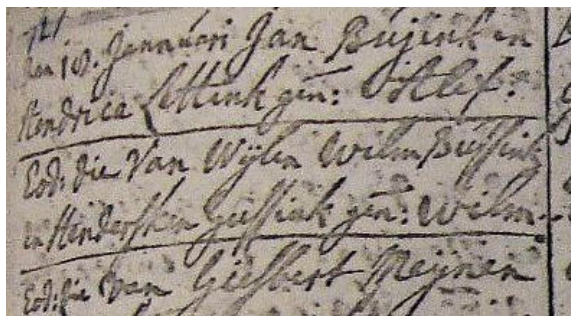
Wilm Bussink overleed op 3 november 1760. 2½ maand na zijn overlijden werd het jongste kind van Wilm en Hendersken geboren. Het jongetje werd naar zijn

Varsseveld, Laurentiuskerk na de grote brand in 1723, door Jan de Beyer in 1742,

vader genoemd. Op 18 januari 1761 werd Wilm Bussink in de Laurentiuskerk gedoopt, 'zoon van wijlen Wilm Bussink en Hendersken Geessink'.

Moeder Hendersken overleed op 12 september 1790 in Varsseveld en werd daar op 17 september ook begraven.

Wilm (Willem) Bussing (1760 -1816) en Jenneken van de Steenweerd (1759-1828)

Doopboek Nederduits Gereformeerde Gemeente Varsseveld 1730-1771

De jonge Wilm bleek een ondernemende jongeman te zijn. We vinden hem in 1790 terug in het dorp Ede op de Veluwe als Wilm Bussing, ook wel Willem Bussink.

Wilm was niet de eerste Achterhoeker die naar deze streek was getrokken om zich daar te vestigen. In de trouwboeken van de hervormde kerken van Ede en Bennekom telde ik tussen 1730 en 1810 42 'gemengde huwelijken' van Varsseveldse jongemannen met Veluwse meisjes. Vaak werkten ze als boerenknecht, maar er waren ook handwerkslieden bij.

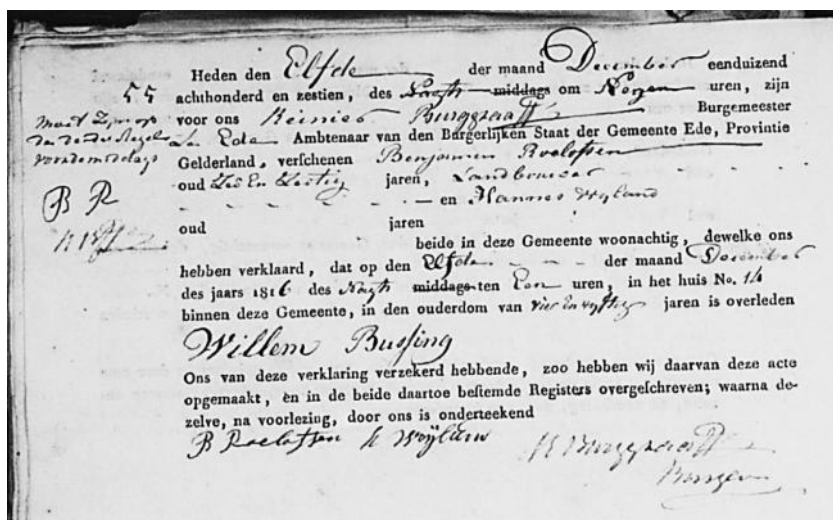
Wilm Bussing trouwde op 1 oktober 1790 in Ede met **Jenneken van de Steenweerd**, in de hervormde Grote Kerk van Ede, een paar weken na het overlijden van zijn moeder. Wilm was toen 29 jaar oud en Jenneken was 31 jaar. Jenneken was de dochter van Harmen (Hannes) Frederiks van de Steenweerd en Aaltje Gerritze van de Wildekamp uit Ede. Zij was spinster van beroep. Zes maanden later werd hun zoon Hermen geboren.

Aangenomen mag worden dat Wilm indertijd vanuit Varsseveld in Ede aankwam met nauwelijks geld op zak, maar wel met een instelling om aan te pakken. In de loop van zijn leven bleek deze inzet in combinatie met enige handelsgeest wel wat op te leveren. Hij kocht een huis en ook regelmatig stukjes land voor eigen gebruik en om te verpachten.

Wilm Bussing overleed op 11 december 1816 in zijn huis in Ede-Dorp. Hij werd 54 jaar.

Jenneken overleed 27 augustus 1828 in Ede, in het huis van haar dochter Aaltje en schoonzoon Jan Weijland.

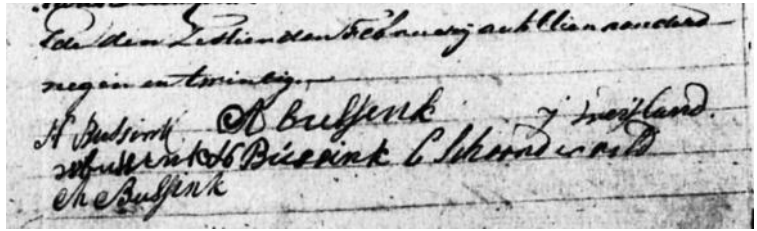
In het testament van Jenneken staat dat zij behalve een huis met hof als onroerend

Overlijdensakte Willem Bussing, 11 dec. 1816, archief burgerlijke stand Ede

goed, ook stukken bouw- en weiland naliët, grotendeels verkregen uit de erfenis van haar man Wilm.

Wilm en Jenneken kregen samen vijf kinderen, eerst zoon Hermen en daarna vier dochters, Hendrikje (geb. 1792), Aaltje (geb. 1794), Willemijntje (geb. 1796) en Maria (geb. 1799). De kinderen zijn allen getrouwd en hebben op hun beurt weer kinderen gekregen.

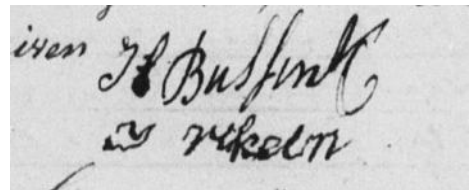

Handtekeningen onder aangifte nalatenschap Jenneke van de Steenweerd, weduwe van Willem Bussink, van de erfgenamen H(armen) Bussink, A(altjen) Bussink, J(an) Weijland (gehuwd met Aaltjen), W(illemijntje) Bussink, H(endrikje) Bussink, C(ornelis) Schoonderveld (geh. met Hendrikje), M(aria) Bussink.

Hermen, ook wel Harmen, Bussink, werd geboren op 3 april 1791. Op 10 april werd hij gedoopt in de Hervormde Kerk van Ede. Met Harmen gaat de naam Bussink over op de volgende generatie, die in Ede blijft wonen.

Harmen Bussink (1791–1860) en Jannetje Riksen (1786-1849)

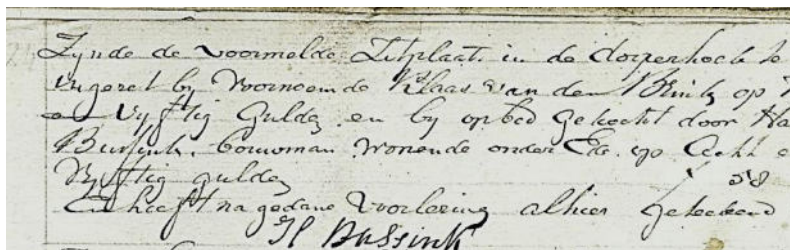
Harmen trouwde op 1 mei 1818 als 26-jarige met Jantje of Jannetje Riksen, 32 jaar, een 'dienstmaagd', geboren en getogen in Ede, oudste dochter van Rik Cornelissen en Hendrikje Gijsbertsen. De vader van de bruidegom en beide ouders van de bruid waren al overleden. Jenneken, moeder van de bruidegom kon er wel bij zijn. Op de huwelijksakte werd aangetekend: *'verklarende mans moeder van niet te kunnen schrijven'*.

Handtekeningen van H. Bussink en J. Riksen onder de huwelijksakte.

Harmen verdiende de kost als schoenmaker. Later werd hij landbouwer. We lezen in notariële akten dat ook Harmen regelmatig stukjes bouwland en weiland aankoopt, voornamelijk om die weer te verpachten. Langzamerhand wist hij zo zijn omstandigheden verder te verbeteren. Harmen verhuisde meerdere keren met zijn gezin. Hij woonde in het buurtschap Doesburg ten noorden van het dorp Ede, 'aan de Ginkel onder Ede'. Ten slotte vestigde hij zich met zijn gezin in Ede Dorp en bleef daar wonen.

Dat Harmen zich een echte Edenaar voelde, verbonden met dorp en kerk, blijkt uit de aankoop die hij deed in 1844: Voor 58 gulden kocht hij een zitplaats in de 'dorpenhoek' van de Grote Kerk (huidige waarde ca € 640). Over een plaats voor zijn vrouw wordt niet gerefereerd.

Uit verkoopakte (25 januari 1844) van onroerende goederen uit erfenis van Hendrik Obbe Eckelboom, door erfgenamen Wed P.C. Timmer en dochters.

Het eerste kind van Har-

men en Jannetje, Willem, overleed op 8 juli 1819 'ten huizen van Zyne ouders, in den ouderdom van zeventien weken'. Daarna werden er nog vijf kinderen geboren, weer een Willem (geboren 19 maart 1820), dan Hendrikje of Heintje (geb. 1822), Rik (geb. 1824), Jenneke (geb. 1826) en Cornelis (geb. 1829).

Hendrikje en Jenneke trouwden met jongens van elders en vertrokken uit Ede. **Rik en Cornelis** bleven ongetrouwd. Rik was schaapherder en landbouwer, Cornelis werd voermansknecht.

Als oudste zoon werd Willem in 1839 opgeroepen voor keuring voor de dienst in de Nationale Militie. Bij de keuring werd genoteerd dat Willem Bussink landbouwer was, een lengte had van 1 El, 7 Palmen en 1 Streep (= 1 meter 71 cm, vrij lang in die tijd), hij had blauwe ogen, bruin haar en als extra kenmerk een 'lidteeken op wijsvinger der linkerhand'.

Uitspraak Militieraad: 'Voor den dienst gedesigneerd' (= ingelijfd), De diensttijd bedroeg gemiddeld vijf jaar.

Maar, we vinden later bij de huwelijksbijlagen bij de trouwakte van Willem Bussink en Wilhelmina Eijlander nog een verklaring van de Nationale Militie: Willem is uiteindelijk niet opgeroepen!

Jantje Riksen, echtgenote van Harmen Bussink, overleed op 22 september 1849, 63 jaar oud. Zij heeft haar vijf kinderen nog volwassen zien worden. Ruim tien jaar later, op 11 juli 1860 overleed Harmen, zoon van Willem Bussink, 69 jaar oud. Willem werkte mee op de boerderij van zijn vader en werd later ook zijn opvolger.

Met Willem gaat de naam Bussink over op de volgende generatie, die in Ede blijft wonen.

**DE STAATSRAAD, GOUVERNEUR DER
PROVINCIE GELDERLAND.**

verklaart, dat *Bussink, Willem*
geboren te *Ede, Den 10 e Maart 1820*
van beroep *Landbouwer*

voor de Nationale Militie is ingeschreven; dat aan hem vervolgens
bij de loting is ten deele gevallen het nummer *208*
hetwelk tot heden niet opgeroepen zijnde, hem tot geene dienst
heeft verplicht.

Gegeven te *ARNHEM*, den *4 Dec 6.* 1844.

De Staatsraad, Gouverneur der Provincie,

Wijlhelm van der Meulen

Willem Bussink (1820–1898) en Wilhelmina Eijlander (1823–1883)

Aan het begin van dit artikel is een deel van de trouwakte van Willem en Wilhelmina afgebeeld met een beschrijving van de huwelijksdag.

Bij toedeling van de erfenis van haar vader Jacob Eijlander had zijn oudste dochter Wilhelmina het ouderlijk huis met de grond in bezit gekregen. (acte van scheiding 17 november 1849). De eerste jaren woonde zij hier samen met haar zussen Catharina en Cornelia en haar stiefzusje Gerritje. (Zie hiervoor het artikel over de familie Eijlander in De Zandloper 2023-2.)

Willem Bussink trok na zijn huwelijk met Wilhelmina in bij zijn jonge vrouw. Zij bleven hun hele leven wonen in huis Dorp nr. 86, aan de Dorpsstraat (later Grootestraat) hoek Torenstraat, tegenover de oude Hervormde Kerk. Kadastraal was in 1832 het huis met hof als onroerend goed geregistreerd onder sectie K Nr 148 Huis en Erf, groot zeven roeden, tachtig ellen en Nr 149 Tuin, groot acht roeden en tien ellen. (1 vierkante roede = 10 x 10 meter = 1 are, 1 vierkante el = 1 m²). Mede door de verdergaande bebouwing van de

Dorpsstraat werd het adres meermalen gewijzigd: Dorpsstraat 306 en later Grotestraat 75/77.

In de loop van de jaren werd het huis – van oorsprong een boerderij – steeds vergroot en aangepast aan nieuwe wensen.

Op de plattegrond staan de percelen K 148 en K 149 ingetekend met de bebouwing: een huis en bijgebouwtjes.

De ingetekende – openbare – school is gebouwd in 1826, op het perceel 149 en heeft een eigen kadastrnummer gekregen: K 150.

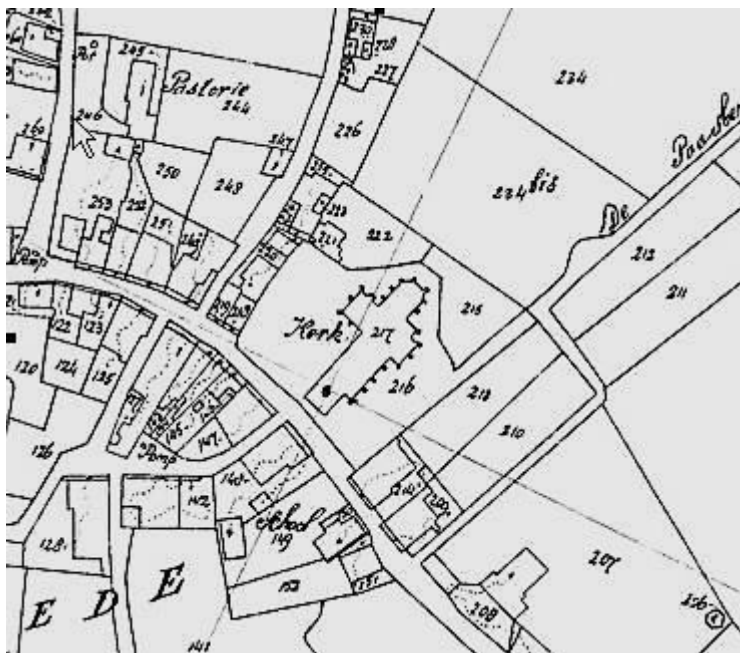
Vóór die tijd kregen de Edese kinderen les in de (onverwarmde) benedenruimte van de toren van de Grote Kerk, een onhoudbare toestand, vooral 's winters. Volgens de Onderwijswet (al in 1806 uitgevaardigd) moest het gemeentebestuur voor goed openbaar onderwijs en onderdak zorgen. Eerst wilde men de school op een gedeelte van het kerkhof bouwen, iets wat de kerkvoogdij weigerde. De school voor 150 leerlingen kwam toen aan de overzijde van de 'Dorpsstraat (later Grootestraat). De grond werd hiervoor aangekocht van 'buurman' Jacob Eilander.

Vanaf 1852 werd het gebouw ook gebruikt door de hervormde gemeente om er zondagschool in te houden. Het aantal leerlingen nam toe en de nieuwe onderwijswet uit 1857 eiste verdere verbetering van de scholen. Er werden nieuwe scholen gebouwd en de oude school kwam leeg te staan.

De school werd door de gemeente Ede te koop gezet en op 10 maart 1864 werd het gebouw verkocht aan Brand van Heukelom, landbouwer te Otterlo, voor een bedrag van 835 gulden.

Deze Brand van Heukelom wilde graag een gedeelte van de tuin van de burens – de familie Bussink – bij het gekochte pand trekken *'en wel aan de Zuid en Westzijde van het perceel (...) ter grootte van ongeveer Twee Rooden zijnde de tuin bij het Kadaster in Sectie K, nummer 149'*. Zo zou het aantrekkelijker worden voor de doorverkoop. Willem Bussink verkocht vervolgens dit stukje grond voor *'een honderd gulden'* met daarbij een aantal voorwaarden.:

De bomen op het verkochte stuk grond zouden pas ter beschikking van de nieuwe eigenaar komen, *'zoodra de vruchten daarvan in dit jaar zullen zijn inge oogst'*. Ook werd overeengekomen dat door de koper tussen de erven een halfsteens muur geplaatst en onderhouden zou worden, *'waarvan de Beeren of penanten aan de zijde des verkoopers zullen worden gesteld, terwijl het overige hetzij door rasterwerken of levende*

Kadaster: Detailkaart Ede Dorp

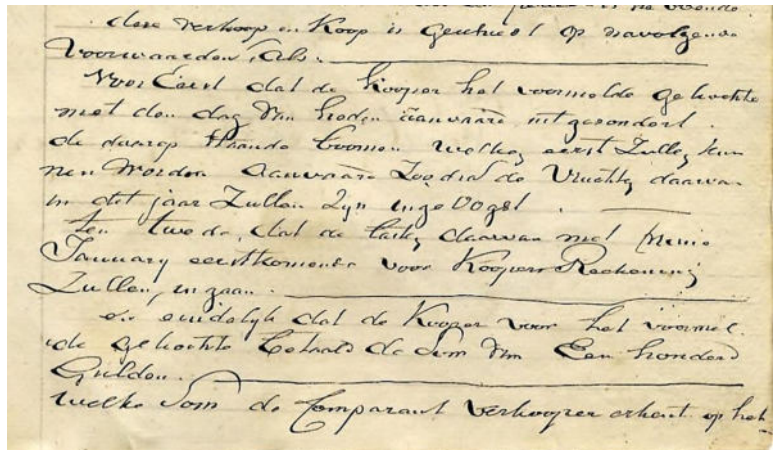
heg ten koste als voormeld zal moeten worden afgescheiden.'

In de akte werd tevens melding gemaakt dat Willem Bussink zijn vrouw Wilhelmina Eijlander vertegenwoordigde, met wie hij in gemeenschap van goederen was getrouwd.

Naast zijn activiteiten als landbouwer kocht en verkocht Willem Bussink stukjes bouw- en weiland. De opbrengst van percelen grond (die dus zijn eigendom bleven) werd via een veiling door de notaris bij opbod verkocht: de kopers waren gerechtigd in het betreffende jaar het gras te maaien, te drogen en als hooi af te voeren, de rogge of de boekweit te oogsten of aardappelen te rooien. Zo deden in juli 1852 in totaal veertien personen een bod op een deel van de oogst. De kopers waren handwerkslieden, zoals een timmerman, een smid en een metselaar, maar ook de molenaar en een aantal dagloners, die daarmee een wintervoorraad aanlegden. Dit leverde Willem een bedrag op van f 368,50 excl. de registratie-kosten van f 6,11.

De Rhijnspoorweg

In mei 1845 werd het 'Station Ede van den Rhijnspoor' geopend, gelegen aan de spoorlijn van Amsterdam naar Arnhem. Het dorp werd hierdoor aantrekkelijk voor 'mensen van buiten', die mede voor de gezonde lucht op de Veluwe huisvesting zochten. Langs de Grindweg (later Stationsweg) werden steeds meer villa's en landhuizen gebouwd, vaak door plaatselijke particulieren en aannemersbedrijven. Ook Willem investeerde hierin, gezien bovenstaande advertenties.

Deel van de verkoopakte van het stukje grond door Willem Bussink aan Brand van Heukelom; notariële akte nr 2728.843 Notaris J.Ch. Fischer te Ede dd 5 juli 1864

Het IISG (Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis heeft volgende koopkrachtplaatjes berekend:

- f 100,00 in het jaar 1850 heeft een koopkracht van ca € 1.240,00 in het jaar 2021;
- f 100,00 in het jaar 1900 heeft een koopkracht van ca € 1465,00 in het jaar 2021.

De daglonen rond 1850 bedroegen op de Veluwe tussen de 18 stuivers en ruim een gulden per dag, voor een vakman wat meer, voor een knecht wat minder. Vaak ging 70% of meer op aan de eerste levensbehoeften, het grootste deel daarvan aan eten (brood, aardappelen, pap).

**** Te HUUR: Een HUIS met vier behangen Kamers, waarvan twee met Stookplaatsen, Keuken, Kelder, Welwaterspomp, Regenbak en TUIN met Vrachtboomen, te Ede, in de nabijheid van het Station aan den Rijnspoorweg. Te bevragen met franco Brieven, bij den Eigenaar W. BUSSINK, te Ede.**

Opregte Haarlemsche Courant 29 maart 1859

Te Koop, te Ede, in Gelderland,
om 1 Mei a. s. te aanvaarden, een **HUIS**, bevattende 4 kamers, keuken, kelder, ruimen droogzolder, meidenkamer en verdere gemakken, waarbij een schuurtje en groote moestuin met vruchtboomen; de tuin is desverkiezende te vergrooten tot een bunder. *Franco* te bevragen bij W. BUSSINK aldaar.

Opregte Haarlemsche Courant 11 december 1868

De kerk

Evenals het merendeel van de Edese bevolking behoorde het gezin Bussink tot de Hervormde Gemeente en kerkte in de oude Grote Kerk. Willem Bussink was actief in de kerk als diaken, later als ouderling.

Op 13 maart 1862 wordt hij genoemd in een notariële acte waarbij procuratie of volmacht voor het Grootboek geregeld werd voor Jan Dirk van de Craats, Willem Bussink en Dik Lammert Hendriks *'als diakens van de Nederlands Hervormde Gemeente te Ede'*.

Na de afscheiding in 1834, die grotendeels aan Ede voorbij was gegaan, vond landelijk en ook in Ede in 1886 een tweede afscheiding van de Nederlandse Hervormde kerk plaats: de *Doleantie*.

H.J. Nijenhuis beschrijft in zijn boekje *Ede in Grootvaders tijd* (1983) : *'Men wilde terug naar de zuivere leerstellingen van de Dordtse Synode, gehouden van 1618-1619. (...) Onder leiding van J.Tulp, R. Melissen, W. Bussink en A.L. Veenendaal verliet een belangrijk aantal plaatsgenoten de Nederlands hervormde kerk. (...) Als eerste voorganger trad op de schaapherder Davelaar, ondanks zijn nederig beroep een ontwikkeld man, die vrij gemakkelijk slaagde voor het examen van godsdienstonderwijzer. In 1892 verenigde de Nederlands Gereformeerde Kerk, waaronder de afgescheidenen zich hadden verbonden met de Christelijk Gereformeerde kerk, onder de naam 'Gereformeerde kerken in Nederland.'*

De heer G.J.C. Cavaljé, rentenier, was afkomstig uit Amsterdam, waar hij eigenaar was geweest van een sjieke hoedenzaak met klanten in het hele land. Cavaljé was de gereformeerde zaak zeer toegedaan. Zo stelde hij zijn koetshuis aan de Molenstraat ter beschikking voor bijeenkomsten van de dolerenden.

Deze eerste gereformeerde kerk in Ede kreeg de naam *Rehoboth* naar Genesis 26: 22, waar Jacob bij een nieuwe bron uitroept: *'Ruimte! .. want nu heeft de Ene ruimte gemaakt voor ons.'*

Kinderen

Willem en Wilhelmina kregen samen acht kinderen, zeven zonen en een dochter. Vier van hen bereikten de volwassen leeftijd: Jacob (geb. 1854, werd 1 jaar oud), Jacob (geb. 1847, werd 11 jaar), Harmen (geb. 1850), werd 67), Jan (geb. 1852, werd 1 jaar), Jan (geb. 1855, werd 1 jaar), Jan (geb. 1856, werd 84 jaar, Jacoba Everdina (geb. 1859, werd 92 jaar) en Jacob (geb. 1862, werd 87 jaar).

Molenstraat in Ede; het tweede gebouw van rechts is de eerste Gereformeerde Kerk in Ede, ongeveer 1890-1900 (Collectie J.G. Hartgers, Gemeente Ede)

Na de eerste zoon Jacob, vernoemd naar Jacob Eijlander, de vader van Wilhelmina, kreeg de tweede zoon de naam Hermen, vernoemd naar grootvader Harmen Bussink. Een maand ná de geboorte van Hermen op 30 oktober 1847 overleed oudste zoon Jacob op 1

Op heden den *Eersten November* _____ des jaars achttien honderd
zeven-en-veertig, verscheen voor Ons *Dink Hendriks, wifes* _____
Ambtenaar van den Burgerlijken Stand der Gemeente Ede, Provincie Gelderland, _____

Waarvan wij deze acte hebben opgemaakt die na voorlezing door den comparent,
de getuigen en den Ambtenaar is geteekend.

Dr. Grant

D. W. D. King

19

weduwnaar en een welgesteld bouwman in Rhoon. De drie broers waren getuigen bij het huwelijk van hun zus.

Jacob Bussink trouwde met **Grada de Groot** en zij kregen twee dochters. De handel in gedistilleerd ging zo goed dat Jacob met zijn gezin in 1926 naar Heemstede vertrok om te gaan rentenieren. De zaak werd verkocht aan Franciscus Lambertus van der Horst: *'het perceel huis met tuin gelegen gedeeltelijk aan de Grootestraat en deeltelijk aan de Torenstraat te Ede (...) groot zes are en tachtig centiares (...) Partijen verklaarden dat deze verkoop en koop is geschied voor de som van zeven duizend twee honderd vijftig gulden, f 7.250.'*

De heer Van der Horst zette in de jaren hierna de drankenhandel voort in het pand Grootestraat 77/Torenstraat 12. Met Harmen gaat nu de naam Bussink over op de volgende generatie, die in Ede blijft wonen.

Harmen Bussink (1850–1917) en Maatje van Zoelen (1856-1954)

Na zijn diensttijd van vijf (!) jaar, trok Harmen in 1878 weer bij zijn ouders in. Hij koos voor de handel en werd koopman. Op 13 maart 1886 trouwde de 36-jarige Harmen Bussink met de 30-jarige Maatje van Zoelen, dochter van Hendrik van Zoelen, timmerman, en Jantje Koops. Het gezin Van Zoelen was een Edese middenstandsfamilie en zeker goede bekenden van de familie Bussink. Het jonge echtpaar trok in bij vader Willem.

Handel

Harmen handelde in allerlei zaken. In zijn winkel aan de Grootestraat 77 (naast de slijterij van zijn broer op nummer 75) was van alles te koop, vooral huishoudelijke zaken, zoals de *'Pracht-Lampereiniger'*. Ook de jaarlijkse 'boschbessenpluk' betekkende handel.

Boschbessen.

Men schrijft ons uit Ede:
Het plukken der boschbessen geeft thans aan vele gezinnen werk en daardoor flinke bijverdienste. Honderden vaatjes zijn reeds door de heeren Moll en Bussink naar Engeland verzonden. Bedong men eerst f 1 voor een vaatje, thans is de prijs reeds tot 35 à 50 ct. gedaald.

De Telegraaf_3 juli 1896

F. L. van der Horst
voorheen Jacob Bussink.
Handel in Binnen- en Buitenlandsch Gedistilleerd.
Grootestraat, hoek Torenstraat, tegenover Ned. Herv. Kerk - Telef. 31

Prima Citroen-Bitter f 3 80 per Liter. Alle fijne Franche Cognacs. Martini Ital. Vermouth f 1 50 per Liter. Rijn- en Moezelwijnen van het Huis Duinhardt & Co., Coblenz.
Fijne Likeuren - Prima Advocaat.
Thuisbezorgen zonder prijsverhoging.

Edese Courant 07 april 1928

Heerlijk zacht, wit licht verkrijgt men door **LINGNER & KRAFT'S PRACHT-LAMPEREINIGER.**
GEHEEL NIEUW!
VOORDEELEN:

- 1.) Snijdt het zwart verkoolde van de lampekous in een paar seconden effen af.
- 2.) Past voor bijna elke lamp.
- 3.) Geeft helder wit licht.
- 4.) Tien lampen worden in 5 minuten gereinigd.
- 5.) Geen ontploffingen meer!

PRIJS — in elegant doosje met gebruiksaanwijzing — 50 Cent.
Enkel echt met het gedeponeerde merk „**GERB. RIKKERS**“ op het metalen hoedje en op het doosje!

Verkrijgbaar bij de Hoofd-Depothouders: **F. A. L. DE GRUUTER, H. C. HEYBROECK & Co.**, te Amsterdam; **C. RIKKERS & Comp.**, te Groningen.

Verder te Amsterdam:
Leidschestraat 37, O. Branson.
Drachten, J. P. de Jong.
Driebergen, De Bazaar Zeist.
W. Kraal.
Ede, H. Bussink.
Eindhoven, H. H. van Mierlo.
Enschede, M. P. v. d. Veen.
Enschede, B. Themans Snr.

Leerdam, Gebr. van Arkel.
Leeuwarden, H. Molenaar.
Steenwijk, D. Keizer.
Terneuzen, J. A. Taazelaar.
Texel, W. C. Beij.
Tiel, F. Hendriks.
G. Post Jzn.
Tilburg, (Wederwerk gevraagd).
Tubergen, Wed. J. Koopmans Az.

Ede, H. Bussink, depothouder, Nieuws van de Dag 1 januari 1891

De school

Naast de 'kerkstrijd' was er in het land ook een 'schoolstrijd' ontstaan, die deels parallel liep aan de kerkstrijd. Zo ook in Ede. Op 30 december 1888 werd in Ede de *Vereeniging tot stichting en Instandhouding van Scholen met den Bijbel te Ede* opgericht. De voornaamste oprichters waren de heren G.J.C. Cavaljé, P. van Reenen, **H. Bussink**, H. Klok, A. van Donselaar en J. Tulp.

Op 6 januari 1890 werd de school met vier klassen en een onderwijzerswoning aan de Telefoonweg in gebruik genomen, met 92 leerlingen. De al genoemde heer Cavaljé stelde hiervoor een groot stuk grond beschikbaar tegenover zijn eigen villa en droeg een aanzienlijk bedrag bij aan de bouw van de school. Eerder had hij al zijn koetshuis beschikbaar gesteld, dat het eerste kerkje werd van de Gereformeerden in Ede.

De kerk

Het ledental van de Gereformeerde Kerk breidde zich uit en men kreeg behoefte aan meer ruimte. Besloten werd tot de bouw van een nieuwe grotere kerk. De oude kerk (het verbouwde koetshuis) aan de Molenstraat werd met de grond en pastorie verkocht (eigenlijk teruggekocht) door de heer Cavaljé voor een bedrag van f 7.000. Dit bedrag kon vervolgens worden aangewend voor de bouw van een nieuwe kerk aan de Amsterdamseweg.

De verkoopakte werd op 27 januari 1904 getekend door *'de drie leden van de Administratie van de Gereformeerde Kerk te Ede, gemachtigd door a. de weleerwaarden Heer Willem Mulder, predikant wonende te Ede, in zijne hoedanigheid van president van den*

Links de school met den Bijbel in Ede, rechts de tuin van de heer Cavaljé.

School met de Bijbel, 1ste christelijke lagere school te Ede (ansichtkaarten: collectie VOE)

De Gereformeerde Kerk te Ede

Kerkeraad der Gereformeerde Kerk te Ede en b. door den heer Herman Bussink, winkelier wonende te Ede in zijne hoedanigheid van scriba van den Kerkeraad der Gereformeerde Kerk te Ede, te zamen vertegenwoordigende de Kerkeraad der Gereformeerde Kerk te Ede en handelende ter uitvoering van het Besluit van genoemde Kerkeraad te Ede van den zevenden Januari dezes jaars.'

Harmen Bussink en Maatje van Zoelen kregen samen zes kinderen:

Wilhelmina (Mien) (1887-1972); zij trouwde op 7 januari 1914 met Willem Johannes Mulder (1885-1954), arts en zoon van dominee Mulder;

Jantje (1889-1962), was verpleegster, onder andere in Utrecht;

Willemijntje (1891-1892);

Hendrika, (1892-1976), was onderwijzeres;

Willempje (Wim) (1894-1950) was lerares;

Hendrik (1898-1985) was verslaggever en redacteur.

Harmen Bussink overleed op 31 augustus 1917, ruim 67 jaar oud. Zijn weduwe verhuisde in juli 1920 met haar kinderen naar de Bospoortstraat. Zij woonde later aan de Telefoonweg en de Stompekamperweg. Zij overleed op 19 januari 1954, 97 jaar oud. Dochter Hendrika bleef bij haar moeder wonen.

Met hun zoon Hendrik gaat de naam Bussink over op de volgende generatie, die in Ede blijft wonen.

Hendrik Bussink (1898-1985) en Helena Hermina van Scherrenburg (1913-1987)

Hendrik werd geboren 12 februari 1898 als enige zoon van Harmen Bussink en Maatje van Zoelen.

Hendrik trouwde op 29 juli 1936 in Ede met Helena Hermina van Scherrenburg, dochter van Hermanus van Scherrenburg, bierbottelaar, en Herremientje Kramer. Hendrik was toen 38 jaar en zijn bruid 22 jaar.

Ook Hendrik Bussink was iemand die maatschappelijk betrokken was, in Ede en daarbuiten. Samen met zijn vrouw was hij actief in het verzet tijdens WO II.

Hiernaast een - ingekleurde – ansichtkaart van de Grootestaat uit 1910.

Het grote winkelpand met de bogen links vooraan werd gebouwd in 1908.

Het grijze huis daarnaast is van de familie Bussink. Het huis heeft sinds 1900 een andere pui gekregen - het zijn duidelijk twee winkels geworden - en op de bovenverdieping is een derde raam aangebracht.

Collectie: Vereniging Oud Ede.

Later werd Hendrik journalist en was redacteur bij dagblad Trouw. Hendrik overleed op 2 maart 1985. Helena overleed op 6 oktober 1987 en werd bij haar man begraven op de oude begraafplaats in Ede. Als afronding van dit overzicht van 180 jaar Bussinks in Ede een 'in memoriam' van Hendrik Busssink uit Trouw van 7 maart 1985:

Over de familie Bussink, de samenstelling van de gezinnen, details over het wel en wee van hen valt nog veel te vertellen. Voor de lezers die hierin geïnteresseerd zijn, bijvoorbeeld omdat in hun familie ook een "Bussink" voorkomt, kan de auteur een apart pdf-document maken, dat op verzoek kan worden toegestuurd. Aanvragen via zandloper@telfort.nl.

Oud-Trouwredacteur Bussink overleden

Van een onzer verslaggevers

EDE – In zijn woonplaats Ede is gisteren oud-Trouwredacteur Hendrik Bussink begraven. Hij is 87 jaar geworden.

Meneer Bussink voor de een, kortweg Bussink voor de ander (voornamen waren er in zijn tijd bij de krant nog niet bij; in de illegaliteit droeg hij met ere de naam Henk II, alsof hij uit een dynastie kwam) was een heel bescheiden man, uiterst correct in de omgang en erg zwijgzzaam.

Op de krant was zo half en half bekend dat hij twee hoge geallieerde onderscheidingen thuis in de kast had liggen, maar hij droeg ze nooit en niemand wist er eigenlijk ook het fijne van, want hij praatte er nooit over.

Nu bijna twintig jaar na zijn afscheid van de krant en bij zijn overlijden, komen de feiten boven. Van de Amerikaanse regering kreeg hij vlak na

de bevrijding de 'Medal of Freedom' en kort daarop voegde de Britse regering daar de even zeldzame 'Silver Laurel Leaf' bij.

Pegasus

Hij kreeg deze onderscheidingen (het woord 'verdienen' mag je niet gebruiken, dat paste in het geheel niet bij zijn opvattingen en levensstijl) voor het aandeel dat hij – en ook zijn vrouw – had in Pegasus I en Pegasus II, de acties die de illegaliteit van zuid-Gelderland in het najaar van 1944 ondernam om een groot aantal bij de slag om Arnhem gedropte of verongelukke geallieerde vliegers weer veilig achter de geallieerde linies te brengen.

Bussink woonde toen in Ede, waar hij in 1927 zijn journalistieke carrière bij de Edesche Courant was begonnen. In de oorlog kwam hij bij het illegale Trouw, werkte na de bevrijding nog even bij Trouw-Deventer om al gauw daarop de centrale redactie van Trouw in Amsterdam te versterken.

In Memoriam Carel Verhoef

Op 11 december jl. overleed **Carel Verhoef** in de leeftijd van 90 jaar.

Carel was historicus en conrector van het Marnix College. Vele Edenaren zullen zich hem herinneren als geschiedenisdocent, die zeer boeiend kon vertellen. Maar ook naast en na zijn werkzaamheden in het onderwijs was hij actief.

Van 1990 tot 2014 was hij lid van de Werkgroep Geschiedenis binnen de Vereniging. Hij verzorgde vele artikelen voor De Zandloper, vooral over de geschiedenis van het onderwijs in Ede. In 2007 werden deze gebundeld in het boek

Marnix – Streeklyceum - Pallas Athene College, Ontstaan en identiteit van de Edese scholen voor vmo/vwo – havo – mavo.

In 1992 was hij een van de oprichters van het *Comité Paasberg Buurtbewoners*, dat in 1996 overging in het *Comité tot behoud van de Hoge Paasberg*. Daarin maakte hij zich sterk voor het behoud van het monumentale pand en de tuin van de Hoge Paasberg. Het

comité wilde voorkomen dat het Marnix College zich daar zou vestigen. Nadat dit was gelukt, ging men samen met onze Vereniging de strijd aan om de bouw van appartementen op het terrein tegen te gaan. En met succes!

Ter gelegenheid van het 90-jarig bestaan van onze Vereniging kwam het boek *GEEN dorp, GEEN stad, MAAR ... Ede!* uit. Carel nam daarin onder de kop 'Op de drempel van de moderne tijd' de periode 1850-1900 voor zijn rekening. Hij had echter zoveel materiaal verzameld, dat hij in 2019 een boek van 270 pagina's over dit onderwerp zou uitgeven. Hij wist bijzonder veel over deze tijd, en had van het dorp Ede in die periode geen hoge pet op want: 'In Ede gebeurde alles 50 jaar later.' Iets wat hij vaak memoreerde. Het boek vormde de basis voor een serie gesproken columns op Ede FM en negen artikelen in De Zandloper

Carel bleef tot op hoge leeftijd actief. Hij publiceerde in 2022 het boek *Ontstolen jeugd* over zijn oorlogservaringen, en in 2023 hield hij een prachtige inleiding over leven en werk van zijn collega en vriend Wim Mulder ter gelegenheid van de expositie van diens werk in Cultura Erfgoed.

Carel was een erudiet man, die veel heeft bijgedragen aan de Vereniging. Hij was ook zeer aimabel, mits je maar zorgde voor voetnoten in een tekst.

We zullen hem missen. (PG)

Rond de Maanderdijk

Durk Bouwman

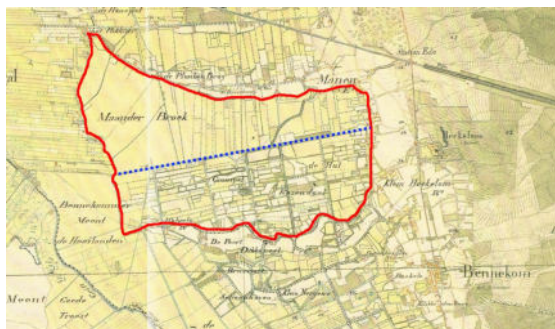
Van de wegen in Bennekom die je met de fiets maar liever kunt mijden is de Maanderdijk er één. Een lange rechte sluiproute van (te) snel rijdende auto's. Maar als je er wél een keer langskomt zijn er een paar opvallende dingen waar te nemen. Allereerst loopt er parallel langs de dijk een smalle lange kavel die tegenwoordig pas begint na de afslag Maanderweg, maar vroeger al begon bij de huidige Bovenbuurtweg (afb. 1).

In de tweede plaats is er een opvallend verschil in landschap, verkaveling en wegenpatroon aan weerszijden. Dat verschil is zo sterk dat het Bennekomse deel, dat ook wel De Hoeven of De Stegen wordt genoemd, op de topografische kaart als een soort schaakbord afsteekt tegen de omgeving (afb. 2).

Wat opvalt aan afbeelding 2 is dat alle haakse stegen abrupt bij de Maanderdijk

Afbeelding 1: De kavel aan de noordkant langs de Maanderdijk.

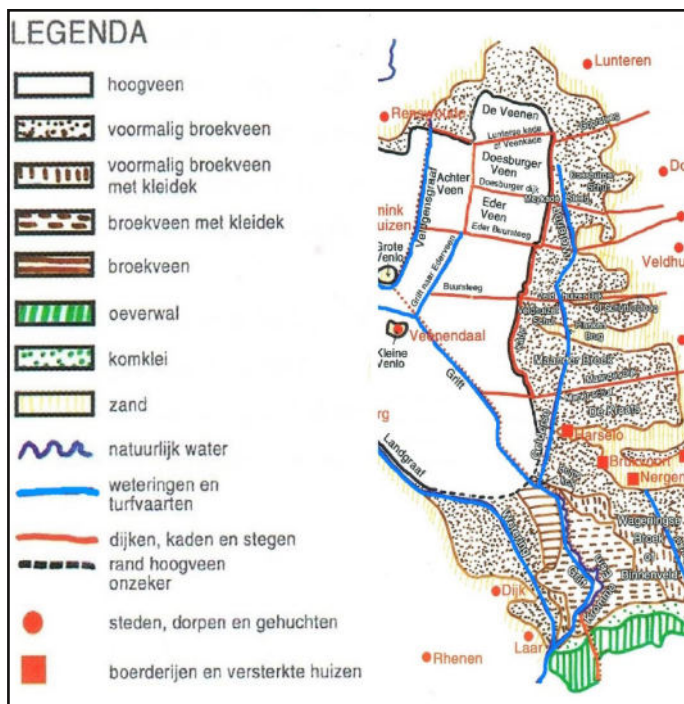
Afbeelding 2: De situatie in 1845. Uit de Grote Historische Atlas van Nederland. Binnen de rode lijn ligt het oorspronkelijke broekveengebied aan weerszijden van de Maanderdijk (blauw gestippeld).

eindigen. Dit roept de vraag op waarom die niet gewoon zijn doorgetrokken tot de zandrug van Mane, zoals de stegen tussen Wageningen en De Kraats. Hieronder bespreek ik eerst de geschiedenis van het grote landschappelijk geheel waar de Maanderdijk en de lange smalle kavel onderdeel van zijn. In het tweede deel geef ik een aantal mogelijke redenen voor de verschillen in landschap, verkaveling en wegenpatroon aan weerszijden van de Maanderdijk.

A - Geschiedenis van het gebied

In zijn verhandeling over de landschappelijke geschiedenis van Veenendaal gaat Jelle Vervloet in op de ontginningsgeschiedenis van het zuidelijk deel van de Gelderse Vallei. Hij geeft daarbij het kaartje hiernaast (afb. 3)

De eerste boeren in het gebied vestigden zich op de droogste plekken, zoals op de hoger liggende zandruggen; in dit geval van *De Kraats* en *Manen*. Buiten die zandruggen troffen de boeren overal *broekbos* aan, een gemengd bos van vooral wilgen en elzen. Kenmerkend voor broekbossen is dat die in het winterseizoen met de voeten in het water staan. Daardoor kunnen dode plantenresten niet verteren, zodat er op de bodem een laag veen ontstaat. Dit noemt men *broekveen*. Op afbeelding 3 is dit de gestippelde zone. Broekveen bevat veel houtresten die behoorlijk groot kunnen zijn. Verder naar het centrum van de Vallei, richting Veenendaal, raakte dit broekveen overgroeid met dikke 'kussens' veenmosveen (blank op het kaartje; hier hoogveen genoemd, zie de paragraaf 'turfwinning'). Volgens Vervloet kwam de ontginning van het broekveengebied tussen de zandruggen pas laat op gang, en wel in de loop van de 14e eeuw. Ongeveer op de grens van het broekveen en veenmosveen werden kades aangelegd, zoals de Bennekomsekade, de Zuiderkade en de Meikade (rood en zwart op het kaartje) om te voorkomen dat het zure veenwater in de te ontginnen broeklanden zou lopen.

Afbeelding 3. De oorspronkelijke uitbreiding van het veen; vrij naar Vervloet, 2000

Bodemkwel

Het grote probleem bij de ontginning van dit gebied was evenwel de slechte afwatering en daarmee de reden van het ontstaan van deze veengebieden. Deze grenzen aan een uitgestrekt hooggelegen gebied van zand en grind waar alle regenwater direct in wegzakt. De druk die hierdoor op het grondwater ontstaat, veroorzaakt in het aanliggende laaggelegen gebied een voortdurende opwaartse bodemkwel, die nog goed te zien is aan het roestbruine water in de sloten. In de winter stond daar alles onder water. Oudere

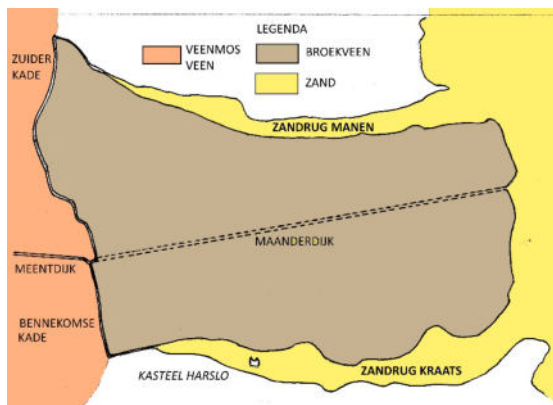
Bennekommers herinneren zich nog dat je op weilanden tussen de Hogeweg en de Mansholtlaan kon schaatsen.

Om te voorkomen dat dit kwelwater samen met het regenwater vanaf de Doesburger weilanden via die van Ede-Veldhuizen naar het zuiden zou stromen, werd in de 14e eeuw een aantal dwarsdijken aangelegd: de Doesburgerdijk en de Veldhuizerdijk of Buurtsteeg. En dus ook de Maanderdijk (rood op het kaartje). Van noord naar zuid werd daardoorheen de Gelderse Wetering gegraven om alle water af te voeren naar het zuiden, richting Kromme Eem en Rijn bij de Grebbesluis (blauw op het kaartje van afbeelding 3).

Het aanleggen van de Maanderdijk

In de 14e eeuw is de situatie dan als weergegeven op afb. 4.

Door beweiding vanaf de boerderijen op de zandruggen van De Kraats en Manen veranderde het broekbos op den duur in geschikte weidegrond. Een situatie die op veel plaatsen in Nederland heel gewoon is, omdat broekveen hiervoor geschikt is na enige ontwatering. Zodra de graszode stevig genoeg is voor de koeienpoten kan veengrond beweid worden. Maar naarmate de beweiddingsdruk van weerszijden toenam waren conflicten niet te vermijden. Daarom is er in de loop van de 14e eeuw een knap stukje landmeterswerk verricht bij de verdeling van dit broekveen ten tijde van de aanleg van de Maanderdijk. Bij het nameten van de oppervlakten van beide helften blijken die met een foutenmarge van 2% precies even groot te zijn (afb. 4).

Afbeelding 4. Aanleg van de Maanderdijk (stippellijn) en de verdeling van het veen. Het hier in lichtbruin aangegeven broekveen is op het kaartje van afbeelding 2 roodomrand.

De lange smalle kavel

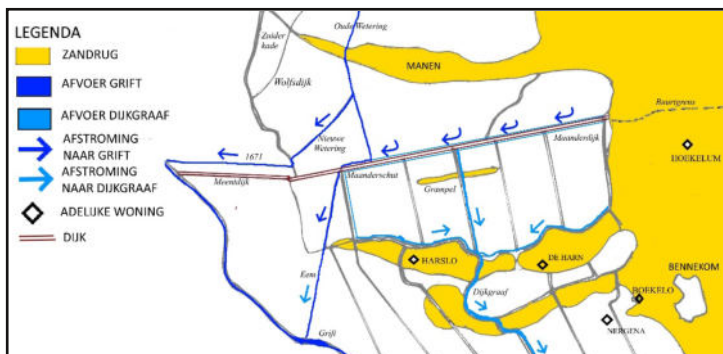
Langs het zorgvuldig in het veen uitgemeten tracé van de Maanderdijk werd een lange strook van ongeveer 50 meter breed afgepaald (afb. 4). Door op deze strook het veen niet te ontwateren ontstond er op den duur een richel, een dijk, die bedoeld was als zogenaamde *zijdwende*. Volgens Vervloet werd dit ook op andere plaatsen in ons land op die manier gedaan, zoals in de Eempolders bij Eemnes. Net als de eerdergenoemde Doesburgerdijk en Veldhuizerdijk is de functie van een zijdwende het overstromingswater een bepaalde richting te doen nemen, namelijk naar een afwateringskanaal, in dit geval de Gelderse Wetering of Eem. Direct westelijk van de plaats waar de Slagsteeg op de Maanderdijk uitkomt, zat daarvoor een doorgang voor het water, het Maanderschut. Op den duur werd op deze hoger gelegen strook een verharde weg aangelegd. Het is niet onmogelijk dat er ergens onder de Maanderdijk nog sporen te vinden zijn van het nu rondom verdwenen broekveen.

Waterscheiding

Het gevolg was dat er een belangrijke waterscheiding ontstond tussen Manen en Bennekom. Bennekom vormde waterstaatkundig één geheel met Wageningen. Zoals ik eerder

opmerkte, ontwikkelde het landschap ten zuiden van de Maanderdijk zich nu op volledig andere wijze dan aan de noordkant (afb. 5).

De stegen die waarschijnlijk al vanaf de 13e eeuw op het Wageningse deel waren aangelegd lijken min of meer en in een hoek naar de Maanderdijk te zijn doorgetrokken. Voor de afwatering heel belangrijk is de Dijkgraaf, die met een bocht door de zandrug heen werd doorgetrokken naar de Maanderdijk, dwars door de zandrug van de Grampel heen. Volgens Vervloet lag deze zandrug toen nog onzichtbaar verborgen onder de ongeveer 1 á 2 meter dikke veenlaag. Aan de stegen konden nu nieuwe boerderijen worden gebouwd en de landerijen ontwaterd en ontgonnen. Het veen, voor zover het niet werd afgegraven, verdween door klink en oxidatie. Veen kan alleen maar blijven bestaan als het onder de grondwaterspiegel ligt, zodat er geen zuurstof bij kan komen. In het Manense deel was er geen sprake van herinrichting en bleef de situatie dus zoals die was: een veenweidegebied dat als algemene weidegrond de eerste eeuwen nog onverdeeld bleef.

Afbeelding 5. Verschil in ontwikkeling.

Turfwinning

In 1390 werd ook het hoogveengebied westelijk van de Bennekomse en Zuiderkade (blanco op afbeelding 3, roze of afbeelding 4) verdeeld tussen de ingezetenen van Bennekom en Wageningen enerzijds en die van Manen anderzijds met de aanleg van de Meentdijk, in het verlengde van de Maanderdijk, tot aan de Grift. Zoals al eerder vermeld ging het hier vooral om veenmosveen, en dit soort veen was het meest geschikt voor de winning van turf. In de loop van de 16e eeuw kwam al dit veen in handen van particulieren om deze gewilde brandstof te exploiteren. In tegenstelling tot Bennekom verloor Manen de beschikking over dit gebied, terwijl dat daarvoor wel bij de Buurt hoorde.

Nu werd turf van oudsher op twee verschillende wijzen gestoken. De eerste wijze was om het veen eerst te ontwateren door er afwateringskanalen in te graven en vervolgens uit het drooggevallen veen vrij losse turven te steken. Dit was bijvoorbeeld de werkwijze rond Veenendaal. Om die reden noemde men dit *hoogveen* (afb. 3). Bij de tweede wijze van turfwinning was de hierboven beschreven wijze van ontwatering niet mogelijk, doordat het te diep onder de grondwaterspiegel lag. Dit noemde men *laagveen*, zoals in het Vechtplassengebied. Een goed voorbeeld dichterbij is *De (Blauwe) Hel* bij Veenendaal, waar men door brandstoftekort zich tijdens de Eerste Wereldoorlog genoodzaakt zag hier opnieuw turf te gaan graven, maar nu onder de waterspiegel. Laagveen werd met een schepnet aan een lange stok, de *baggerbeugel*, uit het water gebaggerd en naast het water uitgespreid om te laten drogen. Daarna werd uit die droge laag bagger de turf gestoken. Dit noemde men *slag turf*, een compacte en keiharde turfsoort die lang brandde. Voor de duidelijkheid: wanneer men spreekt over veenmosveen en broekveen gaat het over de

samenstelling van het veen. Bij de begrippen hoogveen en laagveen gaat het om de wijze van turfwinning.

B - Mogelijke redenen van het verschil in landschappelijke ontwikkeling

Aanwezigheid adellijke goederen

Op afbeelding 3 en 5 is aangegeven dat er aan beide uiteinden van het gebied een kasteel lag: Harslo en Hoekelum. Daarnaast nog een aantal oude leengoederen waarvan *Nergena*, *De Harn* en *Boekelo* de belangrijkste zijn. Het ligt voor de hand dat de bewoners van deze huizen de belangrijkste bestuurstaken op zich namen zoals de Ambtsjonkers in later tijd. Bovendien hadden zij allen grond in het gebied van De Hoeven en hadden dus belang bij vergroting van het inwonertal: hoe meer boeren, hoe meer belastinginkomsten. Er zal dus vanuit de adellijke hoven een grote stimulans zijn uitgegaan tot ontginning.

Hoe zat het nu met de bemoeienis van de adellijke grootgrondbezitters met de Buurt Manen? In de opsomming van kastelen en oude leengoederen in het derde deel van de Geschiedenis van Ede is niets terug te vinden over Manen. Wel legde de Graaf van Culemborg vanaf de vijftiende eeuw de hand op het grootste deel van het veengebied westelijk van de Kade en enkele boerderijen in Manen. Maar pas vanaf omstreeks 1545 komen hierover gegevens in zijn administratie voor. Toch is er wel een prachtig landhuis geweest: het Huis te Maanen. Jan Kijlstra publiceerde daarvan in 2018 een tekening in *De Zandloper* (afb. 6). De plaats van dit huis is niet precies bekend, maar het moet aan de Maanderbuurtweg hebben gelegen.

De tekening geeft het huis weer zoals het eruit zag in 1622. De bouwstijl is duidelijk van na 1550 en dus zeker niet Middeleeuws. Er is niets bekend over de eigenaar of bewoner. Omdat de Buurtboeken van Manen van vóór 1685 verloren zijn gegaan, weten we weinig over de bemoeienissen van de Graaf van Culemborg met Manen. Hij had ook elders zeer veel bezit-

Afbeelding 6. Het Huis te Maanen in 1622. Herkomst tekening onbekend.

tingen en woonde ver uit de buurt. In 1650 werden alle bezittingen van Culemborg geveild, en lag de weidegrond van Manen er nog onveranderd bij. Een latere adellijke grondbezitter in de 18e eeuw, de Heer van Dedem, bemoeide zich weinig met Manen en kwam nooit persoonlijk op de vergaderingen van de Buurt. Al met al blijkt nergens uit de besluitenlijsten dat er van hem een stimulans uitging voor herinrichting van dit veenweidegebied. Er veranderde dan ook niet veel.

Problemen met de afwatering

Een blijvend strijdpunt bleef de afwatering. Terwijl De Hoeven via de Dijkgraaf direct

konden afwateren naar Wageningen en de Witte Sluis bij de haven naar de Rijn, moest Manen lozen via de Eem op de Gelderse Wetering. Hiervoor was er voor Doesburg, Veldhuizen, Manen en Bennekom-Wageningen al in 1460 een goed werkende regeling getroffen door Arnold van Gelre.

Voor wat betreft Manen hield dat in dat dijkgraaf en heemraden van Wageningen het recht hadden de Maanderdijk jaarlijks te schouwen op de onderhoudstoestand en dat het Maanderschut pas één dag na het openen van de Grebbesluis opengezet mocht worden om te voorkomen dat het geloosde water de Wageningse en Bennekomse polders zou overstromen. Maar met het weggraven van het veengebied van Veenendaal werkte de lozing via de Grebbesluis voor de betrokken polders minder goed doordat de stroomrichting van de Grift omkeerde naar het noorden. In 1671 kwam er toestemming voor het graven van de Nieuwe Wetering die zich in de huidige polder Maanderbroek afsplitste van de Oude (Gelderse) Wetering (afb. 5). De oude afvoer bleef wel gehandhaafd. In 1719 staat in het Buurtboek namelijk het bestek voor vernieuwing van het Maanderschut (afb. 7).

In 1714 volgde de regeling met de provincie Utrecht in de Conventie van Exonererende Landen (exonerere is Latijn voor lozen) voor afwatering over het grondgebied van Utrecht richting Amersfoort. Voor het moeizaam tot stand komen van deze regeling moet men in gedachten houden dat de provincies in die tijd een veel groter mate van zelfstandigheid hadden dan tegenwoordig. Manen kreeg in 1752 dan ook een fikse rekening met terugwerkende kracht voor zowel de lozing via de Eem (Eemgeld) als van de Exonererende Landen.

Hoe nat het gebied was blijkt ook uit de jaarlijkse afrekeningen voor het winnen van slag turf door de bewoners op het eigen grondgebied van de Buurt. Tot zeker 1780 zijn in de Buurtboeken de afrekeningen voor het winnen van plaggen en “slag turf” terug te vinden, steeds tegelijk genoemd. Dat betekent dus dat ook het veen aan de oostzijde van de Kade deels geschikt was voor turf. Jaarlijks werden daartoe kavels verpacht waaruit moge blijken dat eerst de bovengrond werd afgeplagd voor het gebruik in de stallen en schaapskooien en vervolgens uit het veen daaronder turf werd gewonnen. Het baggeren van turf gaat nog in de negentiende eeuw door. Waarschijnlijk gebeurde dat het langst tussen de Wolfsdijk en de Zuiderkade. De Bodemkaart geeft aan dat hier de bovenste grondlaag nog altijd enigszins 'moerig' (venig) is. Geleidelijk

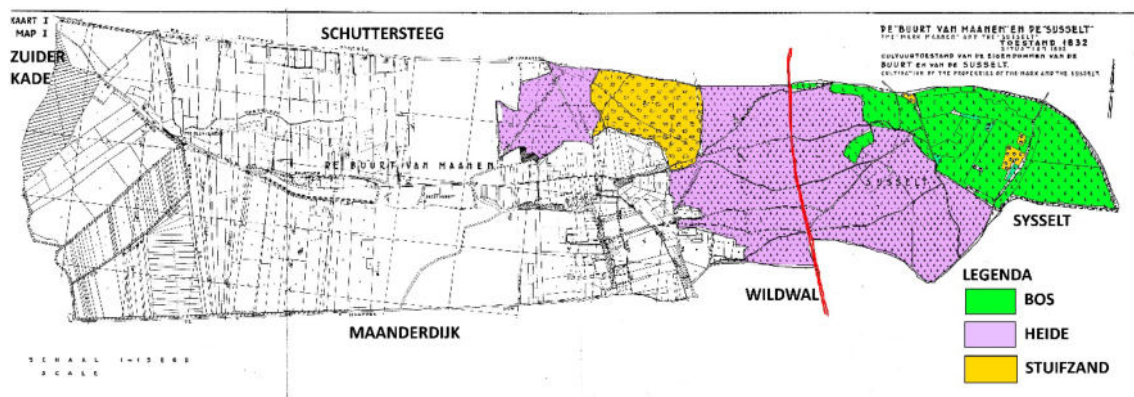

Afbeelding 7. De Maanderdijk naar het oosten toe op de plek van het vroegere Maanderschut. Rechtsachter bij de heg de afslag naar de Slagsteeg. De sloot is nog een restant van de Gelderse Wetering. Op de dam op de voorgrond staat nu een transformatorhuisje

wordt het gemeenschappelijk weidegebied na de afgraving van het veen verkaveld en ontstaat er de Polder Maanderbroek. De kavelrichting staat bijna haaks op de Maanderdijk en daarmee op die van De Hoeven. Blijkbaar is de grond zo verdeeld dat de hoeven van Manen alle een aantal eigen kavels richting de Maanderdijk en de Zuiderkade kregen. De Oude Wetering komt nu een klein stukje langs de Maanderdijk te lopen (afb. 7). In 1832 is het overgrote deel al in particulier bezit.

Tekort aan woeste grond

Maar er kan nog een andere reden hebben meegespeeld. Uit afbeelding 8 blijkt dat de Maanderbuurt over te weinig woeste grond in de vorm van heide beschikte voor het plaggen en weiden van schapen op eigen grond. Van Oosten Slingeland berekende dat de Maanderbuurt tegenover 1 hectare bouwland slechts 0,73 hectare heide stond. Deze verhouding had eigenlijk minstens 1 : 5 moeten zijn. De druk op de heide was dan ook zo groot dat al in de 17e eeuw door overbeweiding en te veel plaggen de bovengrond begon te verstuiven en het Maanderzand ontstond, waardoor het bruikbare areaal aan heide nog kleiner werd.

Afbeelding 8. De buurt Manen in 1832. Naar Van Oosten Slingeland, 1958.

Daarbij kwam ook nog dat het gedeelte ten oosten van de wildwal, de Sysseelt, in 1426 in handen kwam van de Heer van Kernhem. Dat betekende een sterke reglementering van het gebruik van dit gebied door tegengestelde belangen: het weiden van schapen gaat moeilijk samen met bosaanplant of konijnenjacht. De conclusie kan dan ook zijn dat de Buurt Manen het broekveengebied dringend nodig had als gemeenschappelijke weidegrond en voor het steken van plaggen.

Literatuur

- Buurtboeken Manen, 1685 – 1911. Gemeentearchief Ede.
- J.J. Dijkveld Stol, De duizendjarige geschiedenis van het landgoed De Nergena; z.j.
- Een Veluws Dorp; uitgave Stichting Oud Bennekom, z.j.
- Geschiedenis van Ede; uitgave door de Vereeniging Oud Ede; heruitgave Arnhem, 1980.
- De Heren en Graven van Culemborg; Website Genootschap AWK Voet van Oud-Heusden, z.j.
- Jan Kijlstra, 'De naamgeving van het buurschap Manen'. In: De Zandloper 2018-4.
- Mathilde Maijer, Water in het Binnenveld. Wageningen 2021.

- J.F. van Oosten Slingeland, *De Sysselt, een bijdrage tot de kennis van de Veluwe bosgeschiedenis*. Wageningen, 1958.
- Taeke Stol, *De Veenkolonie Veenendaal; Turfwinning en waterstaat in het zuiden van de Gelderse Vallei 1546 – 1653*. Stichtse Historische Reeks; Walburgpers 1992.
- J.A.J. Vervloet, 'Het Landschap van Veenendaal; ontwikkeling en reconstructie'. In: *Geschiedenis van Veenendaal, deel I; Historische Vereniging Oud Veenendaal; Veenendaal, 2000*.
- J.A.J. Vervloet, 'Over hoven, kerken, kranen en ontginningen – landschap en leven in vóórstedelijk Wageningen'. In: *Geschiedenis van Wageningen; St. Publicaties Wageningen, Wageningen 2013*.
- J.A.J. Vervloet, 'Nederzettings- en ontginningsgeschiedenis', p 23 en 24. In: Vervloet, J.A.J. en S. M. van den Bergh (red). 2007. *Eemland in verandering. Ontginning en ruilverkaveling in het gebied van de Eem*. Uitgeverij Matrijs. Utrecht.
- Bodemkaart van Nederland 1 : 50.000; blad 39 Oost, Rhenen.
- Grote Historische Atlas van Nederland 1:50.000. Wolters-Noordhoff, Groningen, 1990.

Zie ook de artikelen van de auteur in het blad van de Historische Vereniging Oud-Bennekom De Kostersteen 136 (De Bovenbuurtweg en de wateroverlast), 147 (De Kromme Eem en de Gelderse Wetering) en 154 (Bennekom, dat mooie dorp dat is gebouwd op plaggen).

Afbeeldingen 1, 4, 5, en 7 zijn van de hand van de auteur.

Met dank aan Jelle Vervloet en Frits Smit.

Dit artikel is eerder verschenen in De Kostersteen 166 (november 2023).

Schenkeningen november - december 2023

- Luchtfoto van machinefabriek Bruijn de Jong. Schenker: Jolande Metzelaar.
- Van dhr. A. Hartgers ontvingen we een stroopwafelblikje met opdruk: 1948-2018 70 jaar Jubileum Stichting Bethanië..
- 1 ansichtkaart van de Cantine uit 1912. Schenker: mevr. L. de Hoop.
- Schilderij van de Keetmolen. Schenker: Johan Hiddink.
- Mw. C. van Egmond schonk ons een album ter gelegenheid van het afscheid in 1951 van haar grootvader als brandweercommandant te Ede. Tevens kregen we enige foto's van de familie Van Egmond.
- Inktlap. Schenker: Mevr. J. van Harten.
- Mevr. C. Davans zorgde voor aanvulling van de bibliotheek met 7 bundels van Ben Verduijn.
- Dhr. P. Aalbers schonk de vereniging diverse oude ansichtkaarten van Ede.
- Van de familie Nijhoff ontvingen we een verzameling oude foto's van personen en instellingen in Ede. Daarnaast schonken zij ook nog een aantal boeken, bladen en plattegronden van Ede.
- 11 foto's van de Torenstraat en omgeving. Schenker: Hermien van Leersum.
- Dhr. C. Heij verblijdde de vereniging met een verzameling cd's met foto's van de ENKA. Ook kregen we van hem een aantal fotoboeken van de ENKA en Ede Zuid.
- De familie Vink schonk een soepkom van de ENKA en een sjaal van de AKU.
- Dhr. W. Bruijnes een bierpul met het wapen van Ede. Gemaakt ter gelegenheid van het 60-jarig bestaan van firma De Kroon.

COLOFON

Vereniging Oud Ede

De Vereniging, opgericht in 1924, benoemt haar doel in art 2 van haar statuten, samen te vatten als: *Het bevorderen van de kennis en de belangstelling voor geschiedenis, archeologie en monumentenzorg betreffende de gemeente Ede en het waken over het cultureel erfgoed en al die zaken die van historische, stedenbouwkundige, architectonische en/of landschappelijke betekenis zijn.*

Postadres Postbus 8293, 6710 AG Ede
Telefoon 06 348 676 27
E-mailadres info@oudede.nl & ledenadministratie: ledenadministratie@oudede.nl
Website www.oudede.nl
Bankrekening NL24 INGB 0003 5342 68

Bestuur:

Simon van de Pol (voorzitter), Hans Post (secretaris), Wim Bruijnes (penningmeester) & Patty Gonggrijp.

Leden;

De vereniging telt ca. 700 leden. Nieuwe leden kunnen zich aanmelden per telefoon, brief, e-mail en via de website. Beëindiging van het lidmaatschap uitsluitend schriftelijk per brief of e-mail vóór 1 november. De contributie bedraagt in 2024 € 17,50.

Ereleden zijn Hetty Blauw-de Wit, Kees van Lohuizen & Frans van Oort.

Giften en schenkingen zijn fiscaal aftrekbaar omdat de Vereniging een erkende Algemeen Nut Beogende Instelling is. Omdat de VOE een culturele instelling is geldt zelfs een extra aftrek van 25%!

De Zandloper

Is een uitgave van de Vereniging Oud Ede en verschijnt viermaal per jaar. De redactie van De Zandloper bestaat uit Joyce van den Berg, Frans van Oort, Jaap van Ree en Hans Post (eindredacteur). De redactie is te bereiken op zandloper@telfort.nl.

Nieuwe artikelen die verband houden met de geschiedenis van Ede zijn welkom. De redactie behoudt zich het recht voor een artikel te weigeren. Overname van artikelen uitsluitend na schriftelijke toestemming van het bestuur van de VOE.

De redactie heeft zich ingespannen om rechthebbenden van de geplaatste afbeeldingen te achterhalen. Mocht u menen rechten te kunnen doen gelden, dan kunt u zich melden bij De Zandloper.

Productie van De Zandloper: BladNL, ISSN 1384-7090

HOUT EN BOUWSTOFFEN IMPORT BV

Voor al uw hout en bouwmaterialen
Frankeneng 20 in Ede
0318-636921

Het Vishuis Ede
Grotestraat 2
6711 AM Ede
tel. 0318-846575

KREEFT

BOUW EN ONDERHOUD SINDS 1896

- 📌 ONTWIKKELING
- 📌 NIEUWBOUW
- 📌 ONDERHOUD
- 📌 RESTAURATIE

INFO@BOUWBEDRIJFKREEFT.NL 📌 BOUWBEDRIJFKREEFT.NL

ALLES VOOR DE DOE-HET-ZELVER

Verf	Hout	Wandplaten	Behang
Raamdecoratie	Gereedschap	IJzerwaren	Electra

Dit alles natuurlijk bij:

DOE-HET-ZELF MARKT

ELBERT JANSEN V/H DE NOOY

KOLKAKKERWEG 65 - 67 - EDE - TEL. (0318) 611680

Wij geven u een deskundig advies, zagen voor u en bezorgen gratis

MONDIAL MOVERS
Waaijenberg Groep

**VERHUIZEN IS OVERAL HETZELFDE
SERVICE NIET.**

Offerte aanvragen?
www.waaijenberg.nl

Tel: +31 (0)318 – 62 45 55 / **Email:** info@waaijenberg.nl / www.waaijenberg.nl

Hier had dus uw advertentie kunnen staan.

Inlichtingen: Zandloper@Telfort.nl